

37. ORSZÁGOS TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI KONFERENCIA

TANULNI, IDEGENBEN.

A PÉCSI NEMZETKÖZI HALLGATÓK KULTURÁLIS ANTROPOLÓGIAI VIZSGÁLATA.

JELIGE: YBR999

dolgozat lezárásának dátuma: 2024. május 08.

Tartalom

Kezdeként	2
A nemzetközi hallgatói mobilitásról és a társadalmi jelenség kutatásáról dióhéjban	2
Megszületik a döntés: motivációk és lehetőségek	9
Hétköznapi kihívások - új lokalitás, más behatások	16
Személyközi kapcsolatok, nehézségek és megoldások.....	29
Zárásként	40
Irodalom	42

Kezdeként

Dolgozatomban a pécsi nemzetközi hallgatókkal¹ foglalkozom. Az ötletet és a motivációt a kutatásomhoz a pécsi egyetemi és hétköznapi tapasztalataim adták – magyar hallgatóként az egyetem épületeiben, a város utcáin, terein, kávézóiban, az albérletem lépcsőházában sétálva számtalan alkalommal találkoztam külföldi fiatalokkal. A sok találkozás azonban nem járt együtt valós kapcsolódással is – köszönő formulákon vagy egy-két útbaigazításon kívül nemigen beszéltem egyik nemzetközi hallgatóval sem. Az interakció hiánya nem érdektelenségből vagy a nyelvtudás hiányából fakadt, az életemnek egyszerűen nem voltak olyan terei, ahol a találkozások és kapcsolódások létrejöhettek volna. Úgy éreztem, még minden tapasztalat és kutatás nélkül, hogy a magyar és a nemzetközi hallgatók két, egymással párhuzamos életvilágban élnek. Egy térben és (feltételezésem szerint) azonos státuszban mozogtunk (Pécsett, hallgatóként), mégsem tudtam semmit az életükről, és ez kíváncsivá tett. A kíváncsiságom feléledésének következtében 2022. novembere és 2024. februárja között kutató- és terepmunkát folytattam a Pécsett tartózkodó nemzetközi hallgatók segítségével és részvételével, amit egyidejűleg kiegészített a nemzetközi hallgatói mobilitás és külföldön való tanulás sokrétű, számos tudományterületet magába foglaló szakirodalmának megismerése és átolvasása. A következő oldalakon a globális és lokális kontextus rövid felrajzolása után a kutatásom módszertanát, forrásait, kérdéseit, szemléletmódját és a terepem sajátosságait ismertetem, ezt követően pedig a kutatómunkám eredményeit fogalmazom meg.

A nemzetközi hallgatói mobilitásról és a társadalmi jelenség kutatásáról dióhéjban²

A szülőföldünktől, saját társadalmi közegünktől távol, más országokban és kultúrákban való tanulás, rövidebb-hosszabb ideig való tanulmányutak folytatása nem újkeletű jelenség, az emberi történelem korábbi korszakaiban is találunk bőven példát rá, egyetemi kereteken belül is.³ A 21. századra azonban az egyetemi hallgatói mobilitás globális kereteket öltött és egy – az egyetemi tanulmányokat folytatók körében rendkívül népszerű – meghatározó gazdasági tényezővé vált: napjainkra évente több mint 6 millió fő folytat tanulmányi célú migrációt.⁴ A globális hallgatói mobilitás a tanulók létszámát tekintve az elmúlt 30 évben, az 1990-es évek közepétől kezdődően mutatott gyorsan növekvő tendenciát.⁵ A jelenséggel foglalkozó

¹ A 'nemzetközi hallgató' terminust a köznyelvben gyakran szinonimaként használjuk a 'külföldi hallgató' vagy 'külföldi diák' szavakkal, ezzel együtt azonban a magyar Oktatási Hivatal mást ért a két megnevezés alatt. Az egyszerűség kedvéért én a két megnevezést a szövegemben azonos jelentéssel fogom alkalmazni, olyan személyekre érve, akik tanulmányi célból (fizikálisan is) elhagyták a saját országukat, melynek állampolgárai, és legális módon egy másik államban tartózkodnak a felsőfokú tanulmányaik alatt. Ez a definíció alapvetően az UNESCO meghatározás alapján született: <https://uis.unesco.org/en/glossary-term/internationally-mobile-students> - 2024.01.15. Bővebben a terminusokról lásd: NGUYEN 2019, 13.

² A fejezet részben megegyezik a szerző 'Arcok az utcán, történetek a tükörben. A pécsi nemzetközi hallgatók kulturális antropológiai vizsgálata' címen benyújtott szakdolgozatának azonos című alfejezetével.

³ CLUETT 2002, DE RIDDER-SYMOENS 1991

⁴ DE WIT 2020, 2. TONG 2020, 383.

⁵ A főbb befolyásoló gazdasági és politikai tényezőket lásd: CHOUDAHA 2017b

tudományos (pl. geográfiai, politológiai, oktatástudományi) publikációk⁶ egyöntetűen versenyszituációként jellemzik a felsőoktatási intézmények és nagyobb léptékben mérve az országok között kialakult helyzetet, melynek során a versenyképesség kulcsaként értelmezett „tudás”,⁷ és az azt magában hordozó humántőke megszerzéséért és megtartásáért folyik a harc. A nemzetközileg elérhető felsőoktatási tanulmányokat biztosító országok és intézmények folyamatos rivalizálásban állnak egymással, és hatalmas energiákat fektetnek a pozitív marketingbe, annak érdekében, hogy növelhessék a nemzetközi, globális szinten megjelenő arculatuk vonzó hatását, és előkelőbb helyezéseket érthessenek el a különböző globális rangsorokban,⁸ melynek célja a minél nagyobb mértékű *nemzetköziesítés* (internationalization) elérése.⁹ A nemzetköziesítés szó (és a hozzá kapcsolódó jelentések) kulcsfogalmat jelöl, nemcsak a már említett szakirodalmi közegben, az egyetemek és a hozzájuk kapcsolódó felsőoktatásért felelős intézmények is (Magyarországon példaként a Tempus Közalapítvány) gyakran használják, bevett terminus mind az írott publikációkban, mind a szóbeli nyilatkozatokban.¹⁰ A *felsőoktatás nemzetköziesítése. Kézikönyv a felsőoktatási intézmények nemzetközi vezetői és koordinátorai számára* című kiadványban négy pontban fogalmazták meg a (nyilvános narratívában elismert, Magyarországra vonatkozó) nemzetköziesítés mögötti mozgatórugókat és érdekeket, melyek minden szempontból a felsőoktatási nemzetköziesítés *soft power* funkcióját támasztják alá.¹¹ Az érdekek között – a nemzetközi politikai, tudánypolitikai és gazdasági pozíciószerezés mellett – kiemelt szerepként jelenik meg az anyagi növekedés, a felsőoktatási intézmények külföldi hallgatók által generált bevételgyarapodása is. Rahul Choudaha egyik cikkében¹² ennek a bevétel-generáló

⁶ Példaként lásd: DERÉNYI 2014, DERÉNYI-LANNERT 2020, M. CSÁSZÁR-KÖVES-TEPERICS 2021, DE WIT 2020, L. RÉDEI 2009

⁷ Jelenthet ebben az értelmezésben bármilyen tudomány- és/vagy gazdasági területre vonatkozó lexikális vagy képesség (skill) alapú tudást, mellyel egy egyén rendelkezik.

⁸ DE WIT 2020 1-2.; illetve példaként lásd: <https://international.ptt.hu/international-relations/international-rankings> ; https://univpecs.com/magazin/pecs_46_campusadvisor - 2024.01.15.

⁹ A nemzetköziesítés szó komplex fogalmat takar, mely nemcsak az egyetemi hallgatói mobilitást jelölheti, hanem többek között az intézmények oktatóinak nemzetközi mozgását, különböző ösztöndíj-és csereprogramokat, együttműködéseket, az egyetemek oktatási kínálatának idegennyelvű bővítését is. Jelen szövegemben a dolgozat kereteinek megtartása érdekében első sorban a hallgatói mobilitás növelésére irányuló törekvést fogom rajta érteni. A felsőoktatás nemzetközivé válásának jelenségéről és tulajdonságairól bővebben lásd: BERÁCS 2009, DERÉNYI 2014

¹⁰ Példaként: KOVÁCS-TARRÓSY-KOVÁCS 2015. Illetve az itt megadott publikáció mellett a magyarországi nemzetköziesítési törekvéseket, folyamatokat tekintve hasznos forrást jelent még a Tempus Közalapítvány honlapja, ahol a megjelent kiadványok mellett számos cikket, interjút, videóanyagot, információt lehet találni a témához kapcsolódóan: <https://tka.hu/nemzetkoziesites> - 2024.01.15.

¹¹ KOVÁCS-TARRÓSY-KOVÁCS 2015, 2-3.

¹² CHOUDAHA 2017a

szempontnak (globálisan is gyakran előforduló) túlzott előtérbe helyezésére figyelmeztet, mikor pénzügyi „fejőstehénnek” (cash cow) nevezi a külföldi hallgatókat.

A hallgatók országok szerinti megoszlását (természetes módon) befolyásolja a küldő országuk népességszáma és gazdasági ereje – a népesebb, és a gazdasági és politikai ranglétrán feljebb álló országok magasabb hallgatói létszámokkal tudnak megjelenni az egész világon; emellett népszerűbb úticélnak is számítanak (példaként az Amerikai Egyesült Államok, Németország, Korea és Japán is ilyen állam).¹³ Magyarországot tekintve az országba külföldről irányuló, nagyobb léptékű hallgatói mobilitásra a 20. század második felétől kezdve van példa. Az 1950-es évektől a „baráti szocialista országokból”, 1953 és 1959 között (a háború következtében) Észak-Koreából, majd az 1960-as években nagyrészt Vietnámból és Kubából érkeztek diákok, hogy az országban és (több-kevesebb sikerrel) magyarul is tanuljanak.¹⁴ Emellett az 1960-as évek elejétől kezdve az akkori magyar külügyminisztérium keretein belül már az afrikai kontinensen is igyekeztek külkapcsolatokat építeni (többek között Algériában, Etiópiában, Ghánában, Líbiában, Nigériában, Szudánban és Tanzániában), melynek egyik eredményeként elsőként az 1963/64-es tanévben ösztöndíjas helyek felajánlásáról döntöttek afrikai országok hallgatói számára. Pécs szempontjából is fontos ez a döntés, mert ekkor indult meg az – akkori nevén – Pécsi Orvostudományi Egyetemen falai között nagyobb léptékben az angol nyelvű oktatásra való törekvés is (a magyar nyelv elsajátításának külföldi hallgatóktól való elvárása mellett).¹⁵ A rendszerváltás utáni magyar felsőoktatásban a külföldi állampolgárok száma folyamatosan emelkedett, 2001-ben 11.783 fő,¹⁶ míg a 2020/2021-es tanévben már 37.925 fő¹⁷ tanult nemzetközi hallgatóként az országban. A 2023/2024-es tanévben a FIR-OSAP modulja szerint 43.137 külföldi hallgató tanul Magyarországon.¹⁸ A Pécsi Tudományegyetemen először 2000-ben haladta meg a 200 főt a külföldi hallgatók száma, ezt követően pedig 2004-től mutatott folyamatos emelkedést; 2007-ben 1234, 2013-ban 1872 külföldi hallgatója volt az egyetemnek.¹⁹ A legfrissebb elérhető, 2022-es központi statisztikai adatok alapján a nemzetközi hallgatók száma abban az évben 4778 volt (majdnem minden ötödik hallgató volt külföldi).²⁰

¹³ M. CSÁSZÁR-KÖVES-TEPERICS 2021, 72-73.

¹⁴ APOR 2017, MARÓTI 2017

¹⁵ TARRÓSY-SOLYMÁRI 2021, 52-59.

¹⁶ M. CSÁSZÁR-KÖVES-TEPERICS 2021, 70.

¹⁷ forrás, illetve országok szerinti lebontásért lásd: Oktatási Hivatal: <https://dari.oktatas.hu/firstat.index> - 2024.01.15. OECD Data: <https://data.oecd.org/students/international-student-mobility.htm> - 2024.01.15. UNESCO: <https://uis.unesco.org/en/uis-student-flow> - 2024.01.15.

¹⁸ FIR-OSAP: <https://firstat.oh.gov.hu/orszagos-letszamstatisztika> - 2024.03.30.

¹⁹ M. CSÁSZÁR-WUSCHING Á.T. 2014, 10-11.

²⁰ PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM STRATÉGIA 2023-2030: <https://pte.hu/hu/egyetemunk/strategia> - 2024.01.15.

Jelen szövegemben terjedelmi okokból nincs helyem részletesen elemezni a magyar felsőoktatás nemzetköziesítésének intézményi jellemzőit. A témában remek ismereteket nyújtanak a következő irodalmak:

A 2023/2024-es tanévet tekintve a FIR-OSAP táblázatai alapján a PTE külföldi hallgatóinak száma 5190 fő.²¹

Magyarországon tanulni (jelenleg) a legegyszerűbb kategorizálás szerint két módon lehetséges: önköltséges módon, illetve ösztöndíjas finanszírozási formák által. A hallgatók beutazására és tartózkodására rendkívül eltérő szabályok vonatkoznak, a küldő, vagy származási országuk szerint. Hivatalos információkhoz (országos és intézményekhez kötött) online honlapok segítségével, vagy a felelős hatósági szervek, egyetemi intézmények, irodák e-mailes megkeresése által juthatnak a felvételizni vágyók; a felvételizés folyamata is nagyrészt online zajlik. Létezik egy központi honlap, mely mind az önköltséges, mind az ösztöndíjas hallgatók tájékoztatásául szolgál, a neve 'Study in Hungary.'²² Itt a hallgatók nemcsak a tanulmányi lehetőségek, hanem a magyarországi megélhetési, lakhatási, beutazási lehetőségeikről is tájékozódhatnak. Az oldalt az 1996-ban létrehozott, Kulturális és Innovációs Minisztérium felügyelete alatt működő Tempus Közalapítvány működteti, amely a Magyarországot érintő nemzetközi hallgatói mobilitás nagyrésznének lebonyolításáért felelős; első sorban pályázati programokat koordinál, az itthon elérhető ösztöndíjakat kezeli, évente több ezer hallgató mozgását és tanulmányait segíti.²³

Globális és lokális mértékkel tekintve is meghatározó tehát a nemzetközi hallgatók léte és térbeli mozgása, nem csoda, hogy számos tudományterület sokféle nézőpontból foglalkozik a jelenség leírásával és értelmezésével. A már hivatkozott, inkább gazdasági, politikai, marketing és geográfiai szempontú publikációk segítséget nyújtanak a globális és lokális politikai, gazdasági és intézményi szereplők és az általuk mozgatott folyamatok megértéséhez, mindezzel együtt azonban – a természetükből és módszertanukból fakadóan – sokszor számadatokként, statisztikákként, trendekként értelmezik a nemzetközi hallgatókat és az ő döntési, viselkedési mintáikat. A mikrotársadalmi szemlélet, az egyének, vagyis a hallgatók nézőpontja leginkább a kommunikációtudomány, a pszichológia és az interkulturális pszichológia kutatási terein belül jelenik meg, gyakran itt is a hallgatói mobilitás következtében lezajló egyéni, vagy társadalmi *folyamatokra*, összehasonlítható mintázatokra helyezve a hangsúlyt. A tudományos vizsgálatok fókuszában sok esetben az egyének identitásváltozása, adaptációs, akkulturációs gyakorlatai, illetve ezek pszichológiai következményei állnak, az

BERÁCS-HUBERT-NAGY 2009, BERÁCS-MALOTA-ZSÓTÉR 2011, DERÉNYI 2014, DERÉNYI-LANNERT 2020, M. CSÁSZÁR-KÖVES-TEPERICS 2021, L. RÉDEI 2009, TONG 2020

²¹ FIR-OSAP: <https://firstat.oh.gov.hu/intezmenyi-letszamstatisztika> - 2024.03.30.

²² Lásd: <https://studyinhungary.hu/> - 2024. 03.30.

²³ Saját honlapot forrásként lásd: <https://tka.hu/#> - 2024.03.30.

egyének képességeit, a szocializációjukban és kulturális háttérükben (is) gyökerező, de pszichológiai természetű *megküzdési mechanizmusait* (coping mechanisms) vizsgálják.²⁴

A kutatásom sajátosságai

Az általam végzett kutatómunka az eddig említett nézőpontoktól eltérő természetű: ugyanazt a társadalmi jelenséget vizsgáltam, de más hangsúlyok és értelmezési módok alapján, a szocio-kulturális antropológia²⁵ módszertanát és szemléletmódját alkalmazva kíséreltem meg kutatást folytatni a pécsi külföldi hallgatók között.²⁶ Az antropológiai módszertan jelen esetben – a tudományág eddig létrehozott tudásának használata mellett – a kutatási témám kvalitatív adatgyűjtésen alapuló, énikus megközelítését jelentette: bő egy éven keresztül félig strukturált mélyinterjúkat készítettem pécsi külföldi diákokkal, illetve résztvevő megfigyelést folytattam a köreikben.²⁷ Emellett – természetes módon – szem előtt tartottam a kortárs (kulturális) antropológiai kutatásokra vonatkozó, a tudományos közeg felől elvárt és az adatvédelmi szempontokból megfogalmazott etikai szabályokat.²⁸

A terepmunkával töltött idő alatt 24 hallgatóval (16 nő, 8 férfi) készítettem interjúkat. A hallgatók többségével többször is találkoztunk és beszélgettünk. Az esetek nagyrésztében angolul kommunikáltunk, két hallgató esetében magyarul is (magyar nyelvet tanulnak, de nem az anyanyelvük). Voltak közöttük olyanok, akik csak egy félévet vagy egy teljes tanévet hallgattak cserediák programok keretében (pl. Erasmus, ISSMA)²⁹, de többségében olyanokkal beszélgettem, akik hosszabb időt (2-7 év) töltöttek már Pécsen. A rögzített interjúkat résztvevő megfigyelés egészítette ki: rendszeresen jártam az egyetem, illetve a különböző diákszövetkezetek, csoportok és klubok által szervezett eseményekre, ahol számos beszélgetést

²⁴ FÜLÖP-SEBESTYÉN 2012, KIM 2015, 2017, MUCSI-MALOTA-TÖRÖK 2020, NGUYEN 2019, NGUYEN - ROSZIK-VOLOVİK 2020, NGUYEN-URBÁN-YERKEN 2022

²⁵ A továbbiakban az egyszerűség kedvéért 'antropológia'.

²⁶ Hasonlóan példaként Başak Bilecen és Lorraine Brown munkáihoz. BILECEN 2014, BROWN 2009, BROWN-HOLLOWAY 2008

²⁷ Mindezt egészítette ki kismértékben egy részmunkaidős, rugalmas beosztással járó munka elvállalása a Pécsi Tudományegyetem nemzetközi hallgatókkal foglalkozó igazgatóságának egyik irodájában, *ahol nem folytattam semmilyen adatgyűjtést, és nem végeztem résztvevő megfigyelést sem*, de a munka során elsajátított ismeretek a segítségemre voltak abban, hogy rálátást nyerjek a magyarországi nemzetközi hallgatói mobilitás intézményi működésére; megértettem, hogy milyen feltételekkel, esetlegesen milyen ösztöndíjakkal lehet itthon külföldiként egyetemi felvételt nyerni.

²⁸ A kutatásetikai szabályokat első sorban a tanulmányaim során e téren megszerzett tudásom és tapasztalataim alapján követtem, de hivatalosan megfogalmazott segítséget nyújthat például a Ron Iphofen által összeállított, az Európai Bizottság által publikált útmutató is: IPHOFEN 2021 elérhető: <https://erc.europa.eu/manage-your-project/ethics-guidance> - 2024.03.10.

²⁹ Erasmus: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/hu> ISSMA: <https://www.issma.net/> - 2024.01.16.

A Magyarországon elérhető cserediákprogramok és ösztöndíjlehetőségek részletes ismertetéséről szintén terjedelmi okok miatt kell lemondanom. Összefoglaló információk a Tempus Közalapítvány honlapján megtalálhatóak: <https://tka.hu/9/rolunk> - 2024.01.16. Illetve szakirodalmi elemzésért példaként lásd: TONG 2020

folytattam olyan hallgatókkal is, akikkel végül felvett interjú nem készült.³⁰ A hallgatók, akikkel rögzített interjú is készült a következő országokból származnak: Amerikai Egyesült Államok, Banglades, Egyiptom, Észtország, Fülöp-szigetek, India, Indonézia, Irán, Jordánia, Kína, Libanon, Németország, Omán, Sierra Leone, Szudán, Új-Zéland és Üzbegisztán. Az összegyűjtött arányokról a származási országot tekintve nem találtam friss és részletes kimutatást,³¹ de úgy vélem az interjúkon résztvevő hallgatók aránya nem fedi le az aktuális egyetemi arányokat (a hallgatók létszámbeli eloszlására vonatkozóan). A hallgatók származását tekintve sokkal inkább arra törekedtem, hogy lehetőleg minél szélesebb körben tudjak emberekkel beszélni, lehetőleg minél több nézőpontot megismerni; nem a Pécsen tanuló etnikus csoportok vagy közös származási országon osztozó hallgatók (számbeli) arányait követve kerestem beszélgetőtársakat.³²

A beszélgetőtársaimat, akik rögzített interjúkkal is segítettek a munkámat, változatos módokon ismertem meg. Igyekeztem első sorban személyközi módokon találkozásokat teremteni. Voltak magyar barátaim és ismerőseim, akik a segítségemre tudtak lenni a kapcsolatok építésében, mert ismertek nemzetközi diákokat (például tanították őket az egyetemen vagy a lakótársaik voltak). Az általuk megismert emberekkel sok esetben barátságos beszélőviszonyban maradtunk, több alkalommal is találkoztunk, beszélgettünk, közösen mentünk el klubeseményekre, különböző hallgatói programokra, vagy egyszerűen csak közösen töltöttük a szabadidőnket. A többszöri találkozások segítséget nyújtottak abban, hogy bizalmasabban és hosszabban tudjunk beszélgetni, hogy részletesebben és árnyaltabban ismerhessem meg a beszélgetőtársaim életét, esetenként személyesen tapasztalva meg az eseményeket, melyekről eszmecserét folytattunk.³³ Az ilyen (interjúkon kívül) együtt töltött alkalmak során is kötöttem olyan ismeretségeket, melyekből később felvett interjúk születtek, de nem feltétlen kellett már meglévő kapcsolatokra alapoznom – a nemzetközi klubokon, eseményeken való részvétel során is ismerkedtem meg olyan emberekkel, akik hajlandók voltak segíteni a kutatásom. A szervezett eseményeken kívül ismerkedési lehetőség volt számomra például a

³⁰ Az említett eseményeket és diákegyesületeket, csoportokat a szervezők és résztvevők anonimitásának megőrzése érdekében nem nevezem meg a dolgozatomban (a social media felületek segítségével nagyon könnyű lenne azonosítani a hallgatókat).

³¹ A legfrissebb, általam ismert intézményi szintet is mutató adatok 2019-ből származnak, lásd: M. CSÁSZÁR-KÖVES-TEPERICS 2021, 73-82.

³² Nehéz is lett volna, hiszen a beszélgetőtársak utáni kutatásom személyközi volt, közvetlen kontaktusokon alapult, és nagyban a közös szimpátián, a hallgatók személyes hajlandóságán, közlékenységén is múlt, illetve azon is, hogy egyáltalán kikkel találkozom össze az általam ismert, illetve látogatott helyeken.

³³ Kifejezetten ilyen téma volt például az ismeretségi/baráti kör működése, felépülése. A közös eseményeken való részvétel során lehetőségem volt a beszélgetőtársaim baráti körét is (különböző mértékben) megismerni, bepillantást nyerni abba, hogy az általuk számomra már reflektáltan előadott történetek és vélemények a valóságban hogyan születtek és néznek ki.

tömegközlekedés is – a Pécs-Budapest közötti vasúti szakaszon volt alkalmam külföldi hallgatókkal beszélgetni, ha a mellettem lévő ülésre sodorta őket a szerencsém. De közös órára járva is találkoztam olyan (magyarul tanuló) hallgatóval, aki végül résztvevő lett.

Mindezek mellett fontos megemlítenem a social media (főként az Instagram)³⁴ szerepét. A Pécsi Tudományegyetem karainak (hasonlóan más magyar és külföldi intézményhez) léteznek saját social media felületei – melyeket gyakran hallgatók üzemeltetnek, diákmunka keretében – illetve magánszemélyek is működtetnek olyan oldalakat, melyek a pécsi hallgatói léttel, élményekkel (tematikusan) foglalkoznak. Az ilyen oldalak követése szintén segítségemre volt, nagymértékben az információszerzésben (programok, események, aktuális, hallgatókat érintő problémák, történések tekintetében), de kismértékben az ismerkedésben is. Több olyan külföldi hallgatóra is ráírtam az Instagramon (üzenet formájában) akik ilyen oldalakat üzemeltetnek, és volt olyan, aki részt is vett interjú formájában is a kutatásomban.³⁵

A következőkben a leírtak alapján folytatott kutatásom eredményeit részletezem, elsősorban az antropológia (társadalomtudományi célú) *történetmesélő* képességét előtérbe helyezve.³⁶ A történetmesélő jelleget többféleképpen is a kutatásom részének érzem.

Ez a terepmunka szempontjából azt jelenti, hogy a külföldi hallgatók a beszélgetéseink közben rendszerint történetek által mesélték el és magyarázták meg, illusztrálták az átélt élményeiket. Személyes témákról, a saját életükről és tapasztalataikról beszélgettünk, önreflexív gondolatokat kívánva meg a hallgatóktól. Beszélgetőtársaim emlékeket és hozzájuk kötődő érzéseket, viszonyulásokat meséltek nekem, melyeket maguktól igyekeztek számomra történetekkel megvilágítani; gyakran a saját korábbi, külföldön való tanulás előtti életükről is mesélve. A hallgatók tehát, ahogy egy antropológiai szemléletű terepmunka során történni szokott – egyetértve Cosmin Toth állításaival³⁷ – történeteik elmondásán keresztül rendszerezték és értelmezték nemcsak az én részemre, hanem saját maguk számára is a tapasztalataikat, érzéseiket. Ebből fakadóan az általam felgyűjtött tudásanyag amellest, hogy rendkívül sokrétű, természetes módon személyes megéléseken, érzelmeken is alapul, narratív jellegű.

A történetmesélő jelleg az értelmezés és leírás folyamatában is érvényesül: a felgyűjtött tudásanyag értelmezésekor a hangsúlyt az egyéni megélésekre, személyes tapasztalatokra és

³⁴ Lásd: <https://www.instagram.com/> - 2024.01.18.

³⁵ Az oldalakat szándékosan nem hivatkozom a dolgozatom során, rendkívül egyszerű lenne azonosítani a hallgatókat, akiknek anonimitást ígértem.

³⁶ Storytelling: MAGGIO 2014 és TOTH 2014 alapján.

³⁷ TOTH 2014, 169-170.

ezen sokféleségére fektetem. A dolgozatomban során nem célom átfogó elméletet alkotni a pécsi nemzetközi hallgatók tapasztalatairól és viselkedéséről, a kutatásom természete nem is tenné lehetővé, hogy reprezentatív vagy egyes kultúrákra, etnikumokra, társadalmi csoportokra vonatkozó következtetéseket vonjak le; sokkal inkább az érdekel, hogy milyen sokféle emberi oldala lehet egy adott társadalmi jelenségnek, jelen esetben a nemzetközi hallgatói mobilitásnak. A hallgatók által elmondott élmények és a saját megfigyeléseim leírásán keresztül kísérlem meg megmutatni, hogy hogyan próbálnak ők a pécsi közegben mozogni és életet építeni.

A dolgozatomban további részében az eddig részletezett módszertan és szemlélet alapján ismertetem kutatásom eredményeit, három alfejezetre bontva. A dolgozat fejezeteit utólag, az interjúk és beszélgetések során kirajzolódó fontosabb témák, életesemények alapján emeltem ki és határoztam meg. A beszélgetéseink során számos olyan témát, tapasztalatot, élményt érintettünk, melyek nem fértek bele jelen dolgozatomban keretei közé – vagy azért, mert nem volt elég információ róluk, további kutatást igényelnek, vagy azért, mert kifejezetten személyes, „ritka” tapasztalatok voltak (csak egy-egy hallgató említette őket, és teljesen egyéni preferencián vagy egyszeri történéseken alapultak). A dolgozatomban fejezetei olyan témák, élmények kiemelésén alapulnak, melyek más szempontok szerint és számtalan megélés által, de rendszeresen előforduló, meghatározó tényezői, jellemzői a pécsi külföldi hallgatók életének.

Mindezek alapján elsőként a hallgatók külföldön való tanulásra irányuló motivációival és a választásaik hátterével; ezt követően a pécsi külföldi hallgatói lét sajátosságaival, környezet és ember, illetve ember és ember közötti interakciókkal; végezetül pedig a kapcsolati háló jellemzőivel és egy kiemelt szükséglettel, a barátságok fontosságával foglalkozom.

Megszületik a döntés: motivációk és lehetőségek³⁸

A hallgatók motivációi és a döntésüket befolyásoló tényezők szerves részét képezték az interjúinknak és beszélgetéseinknek, sok hallgatóval tudtam beszélni a kérdésről. A külföldi tanulmányok folytatása – vagy ahogy sokszor nevezik, a tanulmányi célú migráció³⁹ – mögött húzódó döntési folyamatot „taszító és vonzó tényezők” (push and pull factors) szerint is értelmezi a nemzetközi hallgatói mobilitással és felvételiztetési rendszerekkel (enrollment)

³⁸ A fejezet részben megegyezik a szerző 'Arcok az utcán, történetek a tükörben. A pécsi nemzetközi hallgatók kulturális antropológiai vizsgálata' címen benyújtott szakdolgozatának azonos című alfejezetével.

³⁹ Dolgozatomban mind a rövid (egy-két szemeszter) és hosszú (több év, teljes képzések) távú külföldön való tanulást migrációnak, vagyis helyváltotatásnak értem.

foglalkozó szakirodalom.⁴⁰ Az általam olvasott elemzések rendszerint megkülönböztetik az egyéni, személyes szinteken jelen lévő tényezőket, a hallgatók preferenciáit és lehetőségeit, illetve az állami, intézményi szinteken létrehozott és befolyásolt (gazdasági) faktorokat, de mindkét szintet inkább kvantitatív adatok alapján, összehasonlító szándékkal, rendszereket keresve és alkotva értelmezik. A pécsi külföldi hallgatók számomra elmondott motivációi és választásai utólag, a kontextusukat figyelmen kívül hagyva szintén beilleszthetők lennének ezekbe a rendszerekbe, általam is felismerhetők voltak a szakszövegek által megnevezett „faktorok” (főként a nem lokális specifikusak), de kvantitatív adatok hiányában, dolgozatom eltérő természete és más fókusza miatt ettől eltekintek. Úgy vélem, az ilyen nézőpontú, mintázatok és nemzetközi trendeket kutató és strukturáló kutatások jól használhatók a saját tudományos kereteiken túl a gyakorlatban is, főként gazdasági és intézményi szereplők (állami szervezetek, felsőoktatási intézmények) számára, viszont a hangsúlyaikból fakadóan törvényszerűen torzítják a hallgatók döntéshozatalának valós körülményeit, nem mutatják meg, hogy milyen komplex módon fonódnak össze a különböző emberi motivációk, élethelyzetek, családi mintázatok és érdekek.

A külföldre való költözés és tanulás szinte minden esetben jelentős anyagi befektetéssel jár, melyet a (leendő) hallgatónak és/vagy a családjának valamilyen módon elő kell teremnie. A külföldön való tanulás vágya és a motivációk megléte nem jelent mindig egyet a lehetőségek meglétével is. A felsőoktatási mobilitásban részt venni kívánóknak lokális, társadalmi státusz és anyagi helyzet által meghatározott módon nagyon eltérő lehetőségek állnak rendelkezésére. Vannak, akik megtehetik, hogy az anyagiak, az ösztöndíjlehetőségek vagy az országuk politikai státuszának és aktuális kapcsolatainak mérlegelése nélkül, oktatási vagy egyéni preferenciák alapján döntsenek, míg másoknak ezek miatt óvatosan kell felmérniük, hogy melyik országot válasszák úticélul. Sokaknak ösztöndíjakat kell megpályáznuk, melyek feltételei szintén szűkítenek a lehetőségek körén, ráadásul a legtöbb ösztöndíj magas feltételek teljesítése által nyerhető csak el, sok energiabefektetés árán. Mindezzel együtt az ország és az egyetem kiválasztása, a döntés folyamata számos különböző módon történhet, egyéni élethelyzettől függően, a hallgatók eltérő gyorsasággal és megfontoltsággal döntenek. A választás lehet egy hosszú kutatási és mérlegelési folyamat eredménye, egy régóta dédelgetett vágy beteljesülése:

„Így hát csak próbálkoztam, próbálkoztam és próbálkoztam. Azt mondtam magamnak, hogy oké, ha átmegegyek, akkor jó. Ha nem megegyek át, akkor nem, de legalább az életem egy bizonyos pontján megpróbáltam, mert nagy álmom volt, hogy az országomon kívül tanuljak. Szóval nagyon nagy

⁴⁰ lásd például: CHOUDAHA-OROSZ-CHANG 2012, ENCINASA-RODRIGUEZ-POMEDAA-DE WIT 2021, MINAEVA-DEWIT-WANG 2022.

*öröm volt számomra, amikor megkaptam az ösztöndíjat, és most külföldön tanulhatok orvosi egyetemen.*⁴¹ (Fülöp-szigeteki lány)

De ugyanúgy, adott élethelyzetekben, hirtelen változó körülmények miatt lehet gyorsan meghozott, vagy impulzív döntés is. Vannak, akik belső, személyes motivációik miatt, tanulmányaikat fókuszba helyező élettervezési döntéseik alapján jelentkeznek:

*„Aztán hirtelen itt találtam magam Pécsen. Elég későn adtam be a jelentkezésemet, mert Németországban tanultam a vizsgára, körülbelül fél évig, és megőrültem, mert nagyon sokat kellett tanulnom. Aztán azt gondoltam, hogy b*ssza meg, egész évben pihenni fogok inkább. De aztán meggondoltam magam és beadtam a jelentkezést, és két nappal később úgy voltak vele, hogy igen, örömmel felveszünk. Isten hozott Pécsen.”* (német fiú)

Míg mások külső, a személyes életüktől, vágyaiktól független körülmények miatt döntenek a költözés mellett. Egy Egyiptomból jött fiú mesélte nekem, hogy az országában hirtelen változó, számára romló állapotok és (politikai) közeg miatt kellett hirtelen külföldi egyetemet keresnie, egyfajta kiútként az élethelyzetéből – anélkül, hogy korábban komolyabb motivációt érzett volna rá:

„Nagyon szeretem, nagyon szerettem a hazámat és a barátaimat, nem gondoltam, hogy külföldön fogok tanulni. Csak tíz nappal azelőtt tudatosult egyáltalán bennem, hogy külföldön fogok tanulni, hogy idejöttem volna. Egyáltalán nem terveztem.”

A beszélgetőtársaim számos motivációt és befolyásoló tényezőt említettek, melyek különböző mértékekben és hangsúllyal jelentek meg az életükben a végleges döntés előtt. Volt, aki több mindenre is kitért, mások egy kifejezett tényezőnek tulajdonították azt, hogy a külföldre költözés és a pécsi tanulmányok mellett tették le voksukat. Az átláthatóság kedvéért most kisebb csoportokba tömörítve tárgyalom az általuk elmondottakat:

Az indíttatások között kiemelendő a külföldi tanulmányok, a külföldön való boldogulás *értékként* való értelmezése. A nemzetközi mobilitásnak, más országban való tartózkodásnak számos aspektusa van, mely hasznos lehet valaki számára, ezzel együtt a külföldi, „tengeren túli”, vagyis messzikiént értelmezett tapasztalat már önmagában – a fogadó országtól, a tanulmányoktól vagy a tudományterületektől függetlenül is – gyakran társadalmi elismerést, előnyt jelenthet.

„Ez egy tengeren túli ösztöndíj, szóval nagyon akartam. Nagyon nagy presztízst jelent az országunkban.” (indonéz lány)

Ehhez kapcsolódik a család és az otthoni szociális háló támogatásának kérdése is. A legtöbb hallgató a családjának, főként a szüleinek a támogatásáról, büszkeségéről számolt be, akik a

⁴¹ A kiválasztott és idézett interjúrészletek a saját fordításaim (angol nyelvről).

nemzetközi tapasztalatot sok esetben szellemi tőkeként, társadalmi presztízsként értelmezik. Vannak olyan esetek, amikor nem is a hallgató ötlete a továbbtanulás, többen is említették, főként a hosszabb ideig tanuló diákok közül, hogy családi nyomás hatására, esetenként személyes motiváció hiányában vállalkoztak a külföldön folytatott tanulmányokra. Ennek hátterében állhat pusztán a „nemzetközi tapasztalat” megszerzésének elvárása, de a saját lakóhely/ország politikai színterének bizonytalanná válása, háborús, vagy erőszakos konfliktusok kialakulása (Ukrajnából is számos hallgató érkezett a háború kitörése óta), az életszínvonal vagy a közbiztonság megromlása is.

„Valójában nem akart külföldön tanulni, az Egyesült Arab Emírségekben akart maradni, de az apja azt akarta, hogy nemzetközi tapasztalatokat szerezzen. Ezért küldték ide.” (USA-ból érkezett lány a marokkói származású, de az Egyesült Arab Emírségekben felnőtt párjáról)

„Apám sokat foglalkozott a kormányzati ügyekkel, meg ilyesmikkel. Tudta, hogy mi az ország jövője, és úgy gondolta, hogy ha külföldre megyek tanulni, akkor a jövőm jobb lehet, mint ha az országban maradnék. Ezért javasolta.” (egyiptomi fiú)

Szintén a családi kapcsolatoknál említendő még, hogy az is szerepet játszhat egy hallgató motivációi között, ha a családjában rajta kívül több ember is az országán kívül, külföldön tanul.

„Anyám családjában vannak testvérek, nővérek, mindenki külföldön van. (Ó, értem.) Szóval, minden rendben volt. [mindenki támogatta a családjában, hogy külföldre menjen] (...) Anyukámnak van két nővére és egy bátyja. Az egyik nővér Angliában él, a másik nővér, az idősebb, a legidősebb, a legidősebb gyerek Amerikában, a másik Japánban. Az unokatestvérem, a nagybátyám felől Kanadában van. Mindenkinek máshol van a bázisa.” (Indiából érkezett lány)

Emellett vannak olyan esetek is, mikor a hallgató egyszerűen nem érezte jól magát a társadalmi közegében, személyisége vagy meggyőződése miatt döntött inkább a távozás mellett.

„Azért akartam külföldön tanulni, mert a személyiségem és a gondolataim, amikben hiszek, és tudod, az egész ... a jövőm jobbnak tűnt, ha külföldön tanulok. Számomra sokkal inkább... hogy is mondjam? Nyugodtabb? [Pécsett lenni] A többi körülmény ellenére.” (jordániai fiú)

Kényszerítő körülményként hathat, ha a hallgató kiszorul az országának felsőoktatási rendszeréből. Előfordul, hogy egy ország nem rendelkezik olyan intézményekkel, amelyek megfelelő, a hallgató által elvárt színvonalon, de egyben elérhető módon vagy áron oktatnak. Ilyenkor az ember anyagilag jár jobban, ha külföldön pályáz meg egy ösztöndíjas tanulási lehetőséget, és nem az anyaországa drágább oktatási rendszerét fizeti ki.

„De igen, az, hogy idejöttem, számomra pénzügyi döntés is volt, mert tudtam, hogy anyám nem fogja tudni kifizetni [az oktatást]. És tudod, az első félévben annyira küzdöttem, hogy néha anyámat hibáztattam, hogy bárcsak jól lenne, és bárcsak stabil lenne, vagy legalább egy kis pénzt megtakarított volna, hogy Bangladesben maradhassak és tanulhassak. Szóval igen, ez csak az én döntésem volt, de azt is figyelembe vettem, hogy az anyám nem tud finanszírozni engem.”

(bangladesi lány)

Megesik az is, hogy az otthoni oktatási intézmények felvételi követelményei nagyon magasak és többszörös rájuk a túljelentkezés, nehéz még jó jegyekkel is bekerülni, ezért többszöri sikertelen próbálkozás után döntenek úgy, hogy más országban keresnek képzést.

„Orvostudományt akartam tanulni. Németországban nagyon nehéz bejutni az egyetemre. Mert nekünk... a középiskolában 12 évünk van, és utána van egy érettségi (...) és kapsz egy pontszámot. És az orvosi egyetemre nagyon magas a szám, nagyon nehéz [bejutni]. Ez a legnehezebb dolog, szóval a legtöbben nem jutnak be, és akkor kórházi munkát kell végezni, vagy várni, vagy nem tudom. Szóval nekem ez nem volt elég.” (Németországban felnőtt észt lány)

Ritka, de sajátos mozgatórugó, ha valaki magyar nyelvet vagy magyar nyelven szeretne tanulni. Az ilyen ambíciókkal rendelkező hallgatók – értelemszerűen – az anyanyelvi környezetben való tanulást nevezték meg elsődleges motivációként.

„Magyarországot a magyar nyelv iránti érdeklődésem miatt választottam. Azért kellett külföldön tanulnom, mert nem érdekelt az angol nyelvű oktatás, mivel rossz tapasztalataim voltak az új-zélandi iskolarendszerrel. Az, hogy idegen nyelven tanulhattam, újra érdekessé tette a tanulást, így nem volt más választásom, mint Magyarországra jönni, mivel a magyar volt az egyetlen idegen nyelv, amit akkoriban tudtam.” (új-zélandi fiú)

A társadalmi presztízsértéken és a különböző kényszerítő tényezőkön túl – vagy épp velük együtt – természetesen sokak döntésében maga az élmény, a kíváncsiság is szerepet játszik. Más országok újdonsága, a külföldön való lét és tanulás, a nyelvtanulás tapasztalata, a megszerzett képességek, illetve az általa megnyíló lehetőségek jelentik ekkor a motivációs erőt.

Magyarországra és Pécsre különböző szempontok alapján esik a hallgatók választása. Az országot illetően elsődlegesen a geopolitikai elhelyezkedés, az ország gazdasági helyzete (megfizethetőbb a többi európai államhoz képest) és az államok közötti ösztöndíjlehetőségek magas száma, ami meghatározó. A hallgatók egyértelműen „európai” államként definiálták az országot, ami az ő értelmezésükben leginkább a földrajzi közelségben és az Európai Unió-s tagságban nyilvánul meg. Ez az európai uniós állampolgársággal nem rendelkezők számára schengen-i vízumot, ezáltal szabadabb mozgást, „ugródeszkát”⁴² jelent más, főként nyugat-európai államok felé; az európai diákok számára pedig könnyebben elérhető közegként jelenik meg. Az egy-két félévet áthallgató diákok sokszor említették, hogy azért (is) tetszik nekik az ország, mert könnyen és gyorsan el lehet érni innen Európa más részeit is, tömegközlekedéssel is. Lehetőségük van viszonylag elérhető áron és könnyű módokon más országokba is ellátogatni. A magyar oktatás és a mindennapi élet megfizethetősége is előkerült az országra

⁴² A kifejezést azonos értelmezésében kölcsönöztem, eredetileg „stepping stone” lásd: YERKEN-NGUYEN 2022

jellemző sztereotípiaként. Az egyetemi oktatást és a lakhatást a mai napig olcsóbbnak tartják, főként Nyugat-Európához hasonlítva, de az élelmiszerek és a szolgáltatások növekvő költségeire és az inflációra⁴³ ők is panaszkodtak.

Pécs és a Pécsi Tudományegyetem⁴⁴ előnyeire vonatkozóan több szempont is előkerült, kiválasztásának a leggyakoribb oka viszont az egyetem jó híre volt. A PTE elég magas nemzetközi népszerűségnek örvend, elsőként az orvos- és egészségtudományi képzéseit illetően, de többi karon hallgató diákok is említették, hogy már a költözésük előtt is pozitív dolgokat hallottak az egyetemről.⁴⁵ Az intézmény hírneve, véleményem szerint, egyrészt annak az energiának és forrásnak köszönhető, amit a PTE a nemzetköziesítésbe, a marketingbe, a nemzetközi toborzótak szervezésébe, az ösztöndíjas lehetőségek és az intézmények közötti együttműködések bővítésébe fektet,⁴⁶ másrészt pedig a (marketing- és médiatudományi kifejezéssel élve) „pozitív szájreklámnak”.⁴⁷ Sok hallgató mesélte nekem, hogy PTE-ről az olyan ismerősei, barátai által szerzett tudomást, akik már az intézményben tanultak vagy tanulnak, és pozitív tapasztalatokkal rendelkeztek róla.⁴⁸

„Akkor jöttem Magyarországra, amikor 17 éves voltam. Egy barátomtól ismertem a lehetőséget, orvosi előkészítőt jött ide tanulni, ő is kiskorú volt még. Megnéztem én is a lehetőségeket, aztán felvételiztem én is az orvosi előkészítőre.” (egyiptomi lány)

„Azért jöttem ide évekkal ezelőtt a mesterképzésre, mert egy barátom mesélt nekem az ösztöndíjról, és azt mondták, hogy az itteni irodalmi és angol tanszék nagyon, nagyon, nagyon jó. Nagyon érdekelt, és nem is csalódtam.” (jordániai fiú)

Az egyetem és az ösztöndíjlehetőségek online platformjai mellett a közösségi médiának is (főként az Instagram-nak) nagy szerepe van abban, hogy a hallgatók szociális hálója és az online ismerősi köre (posztokon keresztül) értesül az élményeikről, ezáltal kedvet kapva, hogy ők is Pécsre jöjjenek tanulni. A már korábban is említett social media felületekkel számos egyetem és egyetemi kar rendelkezik a világban, de sok követővel rendelkeznek azok a magán oldalak is, melyek a külföldi hallgatói létet tematizálják (és gyakran idealizálják).

⁴³ A vonatkozó statisztikai adatokat lásd: Központi Statisztikai Hivatal, <https://www.ksh.hu/> - 2024.01.17.

⁴⁴ A következőkben az egyszerűség kedvéért PTE.

⁴⁵ Az intézmény összes kara és angol/német nyelvű oktatást biztosító képzési területe növekvő népszerűségnek örvend, a statisztikai adatok is ezt támasztják alá (az utolsó nyilvános elemzés 2020-ból érhető el): PTE A NEMZETKÖZIESÍTÉS STRATÉGIAI PROGRAM 2016-2019 IRÁNYAI ÉS AKCIÓTERVEI: https://international.pte.hu/sites/international.pte.hu/files/doc/pte_strategia_v4.pdf - 2024.01.17.

⁴⁶ Lásd: PTE A NEMZETKÖZIESÍTÉS STRATÉGIAI PROGRAM 2016-2019 IRÁNYAI ÉS AKCIÓTERVEI: https://international.pte.hu/sites/international.pte.hu/files/doc/pte_strategia_v4.pdf - 2024.01.17.

⁴⁷ MUCSI-MALOTA-TÖRÖK 2020

⁴⁸ Az otthoni, vagy a költözés előtt kialakult szociális háló szerepére a nemzetközi hallgatói mobilitásban a későbbiek során még részletesen visszatérek.

A pécsi diákok (egymásnak is átadott) pozitív tapasztalatainak kiemelt eleme szokott lenni a PTE-nek tulajdonított „hallgatóbarát” arculat és a népes nemzetközi hallgatói közeg, melyet főként más magyarországi egyetemekkel összehasonlításban értenek. A marketinges stratégiák és a személyközileg terjedő jó hír mellett vannak, akiknek a döntésébe Pécs vidéki város jellege és az – online elérhető – városkép is beleszámított. A németajkú területekről érkezők körében pedig még a német nyelven való tanulás lehetősége is előnyt jelent az egyetem számára. Mindemellett volt olyan magyar nyelvet tanuló hallgató is, aki azért választotta Pécsset, mert a kedvenc, legjobbnak tartott nyelvkönyvét, amiből tanul, a PTE-hez köthetően publikálták, és ez alapján úgy gondolta, hogy biztos magas színvonalú az intézményben az oktatás.

Mindez alapján, ahogy már fentebb is említettem, a hallgatóknak sok nézőpontot kell mérlegelnie, mielőtt országot és egyetemet választanak, még abban az esetben is, ha a döntésüket hirtelen kell meghozniuk. A rövid távon, pár szemesztert vagy részképzést áthallgató embereknek egy fokkal könnyebb véleményem szerint a helyzete, mert az ő programjaik sokkal kidolgozottabbak, általában – elmondásaik szerint – elegendő ösztöndíjat kapnak, és az otthon maradt kapcsolati hálójuknak, családjuknak sem kell nagyon hosszú távon hiányolnia őket. A hosszabb távon, éveket Pécssett lévő, teljes képzéseken résztvevő hallgatóknak meghatározóbb szempont az egyén anyagi helyzete és otthoni társadalmi státusza, családon belüli szerepe, ehhez kapcsolódva (társadalmi) neme.⁴⁹ A család (és kulturális, társadalmi közeg) felől érkező elvárások mellett az anyagi háttér is determináló szereppel bír. Ha az egyén egyedül (saját forrásaiból) vagy a családja segítségével tudja finanszírozni a tanulmányait és a megélhetését, teljesen más szituációból és feltételekkel indul, mint egy olyan hallgatótársa, aki anyagi támogatásra szorul, akinek ösztöndíjakra van szüksége. Sokkal kiszolgáltatottabb helyzetben vannak az ösztöndíjjal tanuló hallgatók, több szempontból is. Egyfelől, az ösztöndíjakat nem elég egyszer elnyerni, meg is kell tartani őket, amihez átlag feletti tanulmányi eredményre van szükség, illetve bizonyos ösztöndíjakkal (pl. a Stipendium Hungaricum ilyen típusú) olyan kötelezően teljesítendő plusz feladatok is járnak, mint például magyar nyelvi kurzusok teljesítése. Ennél nagyobb nehézséget jelent viszont az anyagiak kérdése – a legtöbb ösztöndíjas hallgató, akivel beszéltem, nem tud megélni az ösztöndíjából, hiába kapnak lakástámogatást (vagy kollégiumi hely, vagy pénzösszeg formájában) és megélhetésre szánt pénzt is, az összeg nem követi az inflációt, és nagyon szűkös kereteket biztosít. A hallgatóknak muszáj valahogyan

⁴⁹ Már az elindulás előtt is befolyással lehet, sőt, a tanulmányok egészét meghatározhatja, hogy a hallgató milyen családi háttérrel, és családon, társadalmon belüli szerepekkel rendelkezik, melyek más szerepeket és felelőségeket rónak rájuk. Adott társadalmi közegekből nehezebben, vagy más elvárásokkal engednek el fiúkat és lányokat, férfiakat és nőket tanulni. De az is befolyásoló tényező lehet, hogy a hallgatónak vannak-e testvérei, illetve, hogy hányadik gyerekként született a családba.

pótolniuk a szükséges, de hiányzó forrásokat, vagy a családjuk támogatására szorulnak vagy munkát kell vállalniuk – egyik eset sem egyszerű. Sokaknak a családjuktól kell támogatást kérniük a tanulmányaik időigényessége miatt, annak ellenére, hogy nem szeretnék őket anyagilag terhelni. Számos szak (főleg az orvostudományok terén említették) olyan kevés szabadidőt enged a hallgatóknak, hogy ha szeretnének se tudnának munkát vállalni, mert képtelenek lennének megtartani a (szükségesen) jó tanulmányi eredményeiket. Ha valakinek van lehetősége (ideje), vagy muszáj munkát vállalnia, szintén könnyen tud nehézségekbe ütközni, mivel Pécsen nagyon nehéz külföldi egyetemi hallgatóként munkához jutni. Leginkább az egyetemen tudnak néhány helyen diákmunkát találni – például a social media oldalak szerkesztése vagy különböző adminisztrátori, demonstrátori feladatok ellátása is ilyen – illetve néhány szolgáltatói helyen, kávézókban, boltokban, futárként alkalmaznak angol nyelven (is) beszélő személyzetet, de a kereslethez képest elenyésző a szabad munkalehetőségek kínálata. Sok külföldi diák vállalkozik arra, más lehetőségek hiányában, hogy Budapestre járjon fel dolgozni; hétfőként két napot Pesten töltve (vagy esetenként más időbeosztásban) vállalnak munkát.

Hétköznapi kihívások - új lokalitás, más behatások

Az anyagi feltételek megteremtése – ugyan elengedhetetlen, de – csak egy szelete a hallgatókat érintő kihívásoknak. Az egyetem kiválasztása, a döntés meghozatala és a költözés után a hallgatók rendszerint teljesen új szituációban találják magukat: idegen környezetben, nagyrészt idegen társadalmi és kulturális közegben kell boldogulniuk. Ez a tapasztalat mindenki számára különleges, izgalmas életszakasz, mely kissé paradox módon mégis mindennapokból áll, hétköznapi szituációk által épül fel, főként azok számára, akik hosszabb időt töltenek a külföldi tanulmányaik során egy helyen. Egy általuk eleinte ismeretlen környezetben kell életet építeniük, a mindennapi életükben rendszert találniuk. A kutatásom során igyekeztem rálátást szerezni arra, hogy az életüknek mely elemei azok, amelyek leginkább hatással vannak ezekre a hétköznapi tapasztalatokra: a pécsi környezetben mi az, ami fontos számukra és mik azok a (helyi) adottságok, jelenségek, tárgyi vagy emberi létezők, melyek az itt töltött egyetemi éveiket alakítják, esetlegesen problémát okoznak nekik, illetve komfortot biztosítanak a számukra. Szeretném hangsúlyozni, hogy a dolgozatomban itt majd említésre kerülő (személyközi) viselkedésmódok természetesen nem általánosíthatók, és nem azonosíthatók csak a magyar vagy pécsi lakosság sajátjaként. Bőven akadnak a negatív élményekkel párhuzamosan ellenpéldák és pozitív tapasztalatok is, de fontosnak tartottam a problémát jelentő viselkedésmódokat (is) kiemelni és megemlíteni, mert a terepen visszatérő nehézségként

jelentek meg, ráadásul olyan viszonyulásmódként, mely a magyar, helyi lakosság egy része felől jellemző a nemzetközi diákok irányába.

Pécs – mint környezeti és társadalmi közeg

Az első téma, melyet ebben a fejezetben említenem kell, a *környezet*⁵⁰ és a külföldi hallgatók viszonya. Az ember mindig kölcsönhatásban él a természeti környezetével, és bár a (lokális) természeti adottságok nem determinálják a viselkedést,⁵¹ de egyértelműen hatással vannak a hallgatók mentális és fizikális egészségére. A természeti behatásokon túl pedig még jelentősebb szerepe van az épített környezetünknek, a település, lakóhely tulajdonságainak és elrendezésének.⁵² A külföldi hallgatók minden interjúnk és számos beszélgetésünk során reflektáltak a pécsi környezetre: a város természeti közege, időjárási jellemzői, infrastruktúrája, épületeinek elrendezése meghatározó részei a mindennapjaiknak.

Pécs természeti közege rendszerint meghatározó a hallgatók komfortérzete szempontjából, gyakran első dologként került említésre, mikor a hétköznapi tapasztalataikról, a városról való véleményükről beszéltek. Az időjárási jellemzőkhöz való viszonyulás természetes módon mindig egyéni preferencia kérdése is, vannak, akik szeretik a város éghajlati jellemzőit, mások fáznak, sokalják az esőt vagy épp melegük van nyáron és hiányolják a nagyobb vízfelületek, tavak jelenlétét – állandónak csak az mondható, hogy hatással van a közérzetükre. A viszonyulásaik rendszerint az otthonuk természeti jellemzőin alapul, összehasonlításban a magyarországi és pécsi adottságokkal. Többen is azért nevezték Pécsot otthonosnak vagy komfortosnak, mert a (természeti) környezet hasonló az általuk megszokotthoz. Az időjárás mellett sokszor említették Pécs „zöld” jellegét, szeretik, hogy viszonylag sok parkos, fás része van a városnak, illetve, hogy közel van a „természet”, könnyű kimenni sétálni az erdőbe és a Mecsekbe.

„Tudod, én forró időjárásból érkeztem. És itt teljesen sokkos voltam, sose láttam még a havat azelőtt. És itt láttam. És az eső mennyisége, ami itt esik...úgy voltam vele, hogy ahhhrrghh... wow.[borzongva] Sosem láttam még ilyet előtte. (...) Ezzel együtt csak egy nyarat töltöttem Magyarországon, amikor covid volt, de úgy érzem, itt nem olyan rossz, mint a forróbb országokban. Kellemes. A legjobb dolog itt, hogy nem párás. Száraz [a levegő], nem párás.”

⁵⁰ A környezet fogalom alatt ebben az esetben egyszerre értek természeti jellemzőket (pl. éghajlat, növényzet, időjárás) és ember alkotta (tárgyi) környezetet is (pl. épületek, infrastruktúra). Mészáros Ernő meghatározása alapján. (lásd: FARKAS 2023, 127.) A környezet fogalmához szorosan kapcsolódik a társadalmi közeg fogalma is, melyet dolgozatomban külön kategóriaként értelmezek, de együtt tárgyalok a környezeti jellemzőkkel. A társadalmi közeg tág fogalmán dolgozatomban első sorban Pécs lakosságát, a PTE oktatóit és alkalmazottait, illetve a pécsi magyar és nemzetközi hallgatókat értem.

⁵¹ A környezeti determinizmusról és posszibilizmusról bővebben: FARKAS 2023, 128-129.

⁵² HALL 1980, 146-159.

(egyiptomi lány)

„Tele van minden bogárral... (...) És az időjárás, nem bánom, hogy hideg vagy meleg van, de azt akarom, hogy stabil legyen.” (a tavaszi és őszi hektikus időjárással kapcsolatban, mely frusztrálta őt, egyiptomi fiú)

„És azt hiszem, ezen kívül a környezet is sokat segít nekem. Rengeteg fa van, különösen szeretek sétálni, főleg, ha csak nagyon rövid időre, 20 percre kell elmennem valahova, egy adott helyre. Szóval csak sétálok. Általában nem szállok fel a buszra. (...) Szóval ez is segített nekem, különösen a mentális egészségem fenntartásában. (Szóval szereted Pécsset?) Igen, nagyon szeretem. Egyszerűen imádom, hogy sok fa van, sok növény, sok virág.” (Fülöp-szigeteki lány)

„Azért, mert az otthonom tele van zölddel, zöld természettel. Főleg hegységekből, dombságokból áll, szóval ahhoz vagyok hozzászokva. Az olyan természethez vagyok hozzászokva. Szóval ezért szeretek itt Pécsset, mert nem sokban különbözik [a táj] az otthonomtól.” (libanoni fiú)

Pécs, mint lakóhely és városi tér sokszor kapta a hallgatóktól „cozy” jelzőt, amit magyarra leginkább ebben a kontextusban kényelmesnek, barátságosnak fordítanék. A város vidéki jellege főként Budapesttel kerül összehasonlításra, illetve más európai nagyvárosokkal, ha jártak már arra a hallgatók. A vélemények egyéni preferenciák szempontjából megosztóak. Pécs (főként éjszaka) nyugodtabb, csendesebb jellege, az, hogy este, 21:00 óra után kevesen vannak az utcákon – szemben az állandóan mozgó Budapesttel – sok hallgatóban a biztonság és a kiszámíthatóság érzetét kelti, míg mások éppen emiatt a látszólagos üresség miatt érzik feszélyezve magukat. Azok a hallgatók szokták inkább Pécs „életérzését” preferálni Budapesttel szemben, akik szeretik a nyugodtabb, csendesebb környezetet. A szórakozási és szabadidőtöltési, vásárlási lehetőségek korlátozottabb volta is gyakran előkerül ebben az összehasonlításban, illetve számos – főként Európán kívülről érkezett – hallgató panaszkodott az éjszakai élet hiányáról, illetve arról, hogy az igényeikhez (és saját kulturális szokásaikhoz) képest az üzletek és az éttermek nagyon hamar bezárnak esténként (21:00 óra körül, az éttermek 23:00-0:00 körül). A munkalehetőségek hiányát korábban már említettem, ehhez szokott még esetenként társulni az a meglátás, hogy Budapesten (érthető módon) sokkal többen beszélnek angolul, „nemzetközibb” a környezet, nemcsak egyetemisták szempontjából, hanem helyi társadalom és lakosság felől is. Sokkal több nemzetközi személy él hosszabb távon, vagy akár állandóan, életmódszerűen a fővárosban, ezáltal természetes módon több lehetőséget teremtve az átmenetileg itt élő hallgatók számára is. Pécs mérete és térrendezése viszont a hallgatók szerint szerethető módon könnyen kiismerhetővé és átláthatóvá teszi a környezetet, busszal vagy taxival kevés idő alatt el lehet jutni mindenhova, de a gyalogos közlekedés is nagyon egyszerű. Szeretik, hogy az egyetemi karok épületei nincsenek elkülönítve a város más tereitől, szervesen kapcsolódnak a lakóterekhez, szórakozási helyekhez, bevásárlási lehetőségekhez. Az utcákon sétálva könnyű ismerősökkel barátokkal összefutni, és ha tervezetten szeretnének

találkozni, ahhoz sem kell sokat utazni. Többen is kiemelték, hogy szeretik, hogy közel tudnak lakni a barátaikhoz, bármikor át tudnak menni egymáshoz.

„Magyarország és Pécs sokkal kompaktabb, mint az én szülővárosom. Otthon a városok nem nagyon gyalogolhatók, mivel a távolságok sokkal hatalmasabbak, a külvárosok pedig nagyobbak, többnyire önálló házakkal. Pécsnek sokkal másabb, kicsi, meghitt hangulata van, és a város alaprajza is kisebb léptékű. Ez hatással van a mindennapi közérzetemre, és olyan érzésem is van, mintha a város egy nagy egyetemi kampusz lenne, mert a karok és a diákok által frekventált területek szétszóródtak a városban. Van egyfajta diákhangulat és a diáktársakkal való közelség érzése is.” (új-zélandi fiú)

Az infrastrukturális szempontot tekintve főként a közel-keleti, óceániai és a délkelet-ázsiai országokból érkezők látták Pécsset tiszta és rendezett városnak, és maguktól, kérdés nélkül is mindig (pozitívumként és/vagy újdonságként) említették a tömegközlekedési lehetőségeket, a busz- és vonatközlekedés könnyű elérhetőségét és megfizethető voltát.

„És még egy dolog, amit nagyon szeretek Európában, az a tömegközlekedés. Tényleg nagyszerű. (És úgy gondoltam, hogy ez Pécsre is igaz?) A saját országomhoz viszonyítva igen. Tudod, Indonéziában az egyik nagy környezeti probléma a hatalmas [autó] forgalom.” (indonéz lány)

„Ez volt az első alkalom, hogy busszal utaztam [az országba érkezésekor]. (Tényleg?) Igen, fogalmam se volt róla...a vonatokról sem. Nem ismertem, mert a városban, ahol éltem, csak autót használnak. És ennyi. Nincsenek buszok. (Nincs semmilyen tömegközlekedés?) Semmilyen. Csak autók, taxik vagy uber autók. Tudod, uber. Meg biciklik sem. (Biciklik sem?) Semmi, szimplán csak autók. Még gyalog sem tudsz sehová menni. Mindig autót kell használnod. (...) Szóval amikor a buszokat kellett használnom, eleinte nagyon bonyolult volt. (...) De most már megszoktam, nagyjából 1,5 év volt. Most már szeretem. Egy kicsit fárasztóbb, de nagyon olcsó.” (egyiptomi lány)

A környezeti tényezők elemeként, legalábbis az adott lokalitás által meghatározott szükségletként értelmezhető a táplálkozás és a lakhatási környezet is. *„Az ételek tekintetében mindig hiányozni fog a saját országod.”* – fogalmazta meg egy Iránból érkezett beszélgetőtársam, arra utalva, hogy a globalizált élelmiszerpiac ellenére sem tud bármilyen ételt akármilyen lokalitásban elkészíteni. Rendszeresen merült fel az ételek kérdése, a legtöbb hallgató bár elboldogul a pécsi kínálattal – sőt, kedvel néhány magyar ételt, például a bejglit, a pörkölteket, meg a lángost – de sajátos kapcsolódásként az otthonában megszokott ételeket, ízeket keresi és hiányolja. A hallgatók rendszerint egyaránt készítenek maguknak ennivalót és használják az éttermek kínálatát is. A problémákat a főzés terén a hozzávalók és (nyers) alapanyagok más minősége, túlárzott volta vagy elérhetetlensége szokta okozni, nem mindig tudják az otthon megszokott módon előállítani, vagy az éttermekben megtalálni az ételeiket.⁵³

⁵³ Leginkább az otthonukban megszokott ételmezési és ételkészítési rendszert, a köré épített gazdaságot és szokásvilágot hiányolják, természetesen azzal együtt, hogy az általuk keresett alapanyagok és ízek sokkal nehezebben elérhetőek Pécsen és Magyarországon.

Ezen kívül az iszlám vallású és halal módon étkező hallgatók szoktak még problémákba ütközni, mert sem a boltok, sem az éttermek kínálatában nem olyan gyakori az ilyen úton előállított élelmiszer.

A konkrét lakóhely, lakhatási környezet is meghatározza a közérzetüket, ezáltal a hétköznapiakat. Sokat számít a terek elrendezése⁵⁴ és nagysága,⁵⁵ de kiemelkedő a saját maguk számára kialakított, nyugodt környezet, a kényelem megléte vagy hiánya is.

„Azt hiszem, a saját hálószobát kialakítani jó dolog, nem is tudom, hogy magyarázzam el, a hazából hozott dolgokat behozni a hálószobádba. (...) Nem tudom, én ezt tartom a legfontosabbnak, nagyon szeretem, ha van egy kis saját helyem. Mert még akkor is, ha nehéz napod volt, senki sem ért meg és nem tudod, hogy kihez fordulj, hazamész és legalább ott vannak olyan dolgok, melyek emlékeztetnek... Például nekem vannak képeim anyukámról és apukámról, be vannak keretezve az ágyam mellett.” (USA-ból érkezett lány)

„A lakásom elég olcsó, úgy gondolom, Németországhoz képest, 290 euró (...) De a fűtésem gázzal működik, és nekem kell begyűjtanom, nagyon régi... Úgy voltam vele, hogy okééé...” (német fiú)

A lakások fizikai komfortja mellett fontos az is, hogy az ember kivel osztja meg a lakóterét, illetve, hogy kitől kapja/bérli azt. A lakótársak kiléte elsősorban a kollégiumban lakó hallgatók esetében merült fel problémaként, mert ők nem mindig választhatják meg, hogy kivel szeretnének egy térben élni.⁵⁶ Emiatt kialakulhatnak személyközi súrlódások és diszkomfort érzet, mely hatással lehet a tanulmányaikra, mentális és fizikális kiegyensúlyozottságukra, kipihentségükre is. Voltak olyanok, akik a konfliktusok okát inkább az összeférhetetlen személyiségekben, mások kulturális szokásokban látták.

„Remélem, hogy lesz lehetőségem kiköltözni, talán jövőre. Úgy értem, nem az a probléma, hogy kollégiumban kell élnem, megvan mindenünk, csak tudod, nagyon sok múlik azon, hogy kivel élsz együtt a koliban. Tudod, nem nagyon számít, hogy a tárgyakat tekintve minden rendben van-e, amíg az emberek körülöttesz, különösen a szobatársad nem igazán...tudod nem ugyanazokat az értékeket tartja magáénak. Úgy nem igazán lesz mókás, még csak békés sem.” (Fülöp-szigeteki lány)

„Mindig azt mondom, hogy sosem fogok bangladesi emberekkel lakni. Tudod mi történik, mikor két bangladesit raksz egy szobába? (Bonyolult ügy?) Igen, az. [nevetve] (De miért?) Például, van két bangladesi haverom, együtt laknak és állandóan veszekednek, a konyha miatt, amiatt, hogy ki marad fenn mindig sokáig... (...) Úgy voltam vele, hogy nem akarok bangladesi szobatársat. Laktam együtt orosz lánnyal, egy nigériai lánnyal és egy indiai lánnyal. India közel van Bangladeshez, szóval vele több problémám is volt.” (bangladesi lány)

⁵⁴ Pl. WC és fürdőszoba szeparált volta.

⁵⁵ A közel-keleti, arab kultúrával rendelkező hallgatók például nagyon szűknek látják a lakótereinket.

⁵⁶ A kollégiumi együttlakások nem minden esetben zökkenőmentes módjáról ír Földessy Edina is, lásd: FÖLDESSY 2014, 231-233.

Az olyan hallgatók esetében, akik saját albérletben laknak, a lakhatási körülményeket még inkább befolyásolják a főbérlők, és a velük való, nem minden esetben felhőtlen viszony. Pécsen külföldi hallgatóként kisebb kihívás megfizethető albérletet, vagy egyáltalán albérletet találni – és ez sok esetben a lakástulajdonosokon is múlik.⁵⁷ A nemzetközi hallgatók közül, aki nem ösztöndíjas, az nem jogosult kollégium igénylésére, ezért a hallgatók nagy része albérletet fizet.⁵⁸ A bérlet hallgatók és a főbérlők között gyakoriak a nézeteltérések. A hallgatók tapasztalatai alapján a főbérlők ritkán beszélnek angolul (vagy más idegen nyelven), mely gyakori félreértések alapja, és előfordul, hogy a tulajdonosok gyanakvóbbak, türelmetlenül vagy ignoráns módon reagálnak, ha a bérlet próbálnak kommunikálni velük vagy segítséget kérni tőlük.

„Az első alkalommal, hogy elhagytam a kolit, lakást béreltünk, én és egy barátom. És a nyelvi korlátok miatt a tulajdonos egyáltalán nem értettek minket. Nagyon nehéz helyzet volt, nagyon bonyolult. Őrület volt. Mert ők nem értettek minket, mi sem őket, és ők azt hitték, hogy gorombák vagyunk, mi meg azt hittük, hogy ők nem akarnak együtt működni, és nagyon rossz volt a szituáció. (...) Az anyukám mindig azt mondta, hogy mi vagyunk a külföldiek, legyünk belátóbbak és együttműködőbbek, de ők annyira nyíltan gorombák voltak, gyakran kiabáltak velünk. [magyarul] De nem értették őket. (...) És aznap, amikor ki kellett költöznünk – nagyon hálásak voltunk, hogy ki kell – olyan borzasztó volt. Azt hittük, hogy átjönnek majd. (...) De a lakótársammal el kellett vinnünk a cuccainkat egy másik lakásba. És amikor visszaértünk, az egész lakást a feje tetején találtuk, a tulajdonos átnéztek mindent, a falakat, az ágyneműket, mindent. És én meg nem értettem, hogy mi történik, mert teljesen tisztán hagytam ott a lakást. (...) És tudod mit, azután az egész depozitot megtartották.” (egyiptomi lány)

„Néha nem érdekli őket semmi. Ezt hallom másoktól. Néha hetekbe telik, hogy eljöjjenek, ha valami elromlik. Néha ez elég nagy szívas. Egy barátomnak rossz volt a tűzhelye az első hetekben, három hétig is talán.” (német fiú)

Az eddigieken kívül szintén sokan említették, hogy a főbérlők előnyben részesítik az „európai”, a legrosszabb szóval élve „fehér”,⁵⁹ illetve ázsiai emberekre jellemző külső jegyekkel rendelkezőket az albérlet kiválasztásakor, olykor a származástól függetlenül. De megesk, hogy már a származási országot meghallva is elutasítóan reagálnak. Egy, az USA-ból érkezett beszélgetőtársam, aki történetesen „európai” kinézettel rendelkezik remekül összefoglalta a sok más embertől is hallott tapasztalatokat:

„Új bérlet szerettem volna [a saját helyére] találni, hogy cseréljen helyet velem, mert hamarabb szerettem volna felmondani a bérleti szerződést. És volt egy lány Nigériából, aki szeretett volna beköltözni. Orvostanhallgató, tudod, okos, és hallgatói képviselő is egyúttal. Összeírtam az

⁵⁷ Természetesen minden éremnek két oldala van, hallottam már főbérletől is „rémtörténeteket” a külföldi bérletre vonatkozóan. A kutatásomnak azonban a főbérlet szemszögének megismerése nem képezte részét, így most kizárólag a hallgatók elmondásaiból fogok példákat hozni.

⁵⁸ Előfordul, hogy valaki ingatlant vásárol a tanulmányai idejére, de én nem beszéltem ilyen személlyel.

⁵⁹ A beszélgetőtársaim legtöbbször a „white” szót használták ezekben az esetekben, ezért döntök mellette én is.

embereket, akik érdeklődtek a lakás iránt, és azt, hogy melyik országból voltak, és abban a pillanatban, ahogy Nigériát mondtam, nemet mondtak. Azért, mert nem akartak fekete embereket az apartmanjukban. Egy ázsiai lányt választottak helyette. (...) Ezek az emberek nem tudnak albérlethez jutni, és ez probléma. Volt egy másik eset is, az egyik barátom marokkói. (...) A felesége is marokkói és mindketten barnának⁶⁰ néznek ki. És amikor megpróbál lakások iránt érdeklődni, hogy - „Hey, szabad még ez a lakás?” - akkor nem válaszolnak neki, vagy egyből azt kérdezik, hogy honnan jöttél. Mert a profilképe barna. Én ezt nem tapasztalom, mert az én profilképem egy fehér nő. És akkor is, amikor X [a marokkói származású férje neve] használta a saját profilképét, hogy írjon ezeknek az embereknek, nem kapott választ. De, amikor az enyémet használta, akkor kapott.”

Az idézetek által megjelenített viselkedésmódok – a csak magyar nyelvű kommunikáció, az ignoráns reakciók (főleg kommunikáció és segítségnyújtás terén) és a hétköznapi rasszizmus más megnyilvánulási formái – a hallgatók életének más tereiben is előfordulnak, kiegészülve a *mikroagresszió*⁶¹ további (esetenként passzív agresszív) formáival. Gyakran említenek olyan sérelmeket, hogy arrébb húzódnak mellőlük vagy nem ülnek a közelükbe a tömegközlekedési eszközökön, sokkal magasabb árakat próbálnak róluk a taxisofőrök lehúzni, nem segítenek nekik, ha például megütik magukat, elesnek vagy elejtenek valamit, nem szolgálják ki őket addig, amíg nem magyarul kérnek – akár az orvosi vizsgálatok esetén is hátrány érheti őket a magyar nyelvű kommunikáció hiánya miatt. Főként azok a külföldi diákok szembesülnek vele, akik a feltételezett (valójában már rég nem létező) magyar és európai ember kinézetétől valamilyen módon eltérnek, vagyis vélt vagy valós rasszjegyek alapján viselkednek sokan. A kirekesztés leginkább a fekete diákok és a különböző típusú fejkendőket hordó nők ellen irányul, de egy jordániai fiú is részletesen mesélt diszkriminatív tapasztalatairól a munkahelyén, ahol magyar környezetben dolgozik.

„Ja, a kollégáimat értem, nem a közvetleneket, hanem akik magasabb pozícióban vannak. Ahogyan viselkednek velem, van bennük előítéletesség, vagy valamilyen szintű előítéletesség. Ahogyan rám néznek, ahogyan káromkodva szidnak engem... (Magyarul? Vagy...) Igen, azt hiszik nem értem. De elengedem, mit tudok vele csinálni?”

Az eddig leírt negatív tapasztalatok nem veszélyeztetik a hallgatók életét vagy biztonságát, fizikálisan egyáltalán, sokszor még verbálisan sem bántalmazzák őket, de ezek a

⁶⁰ Az eredeti szó a „brown”, mely az angol nyelvben fluid kategória, legtöbbször az indiai és délkelet-ázsiai emberekre használják, de hallottam már arab kultúrájú emberekre vonatkoztatva is. A szónak nem találtam pontos leírását vagy hivatalos magyar megfelelőjét, ezért a tükörfordítás mellett döntöttem.

⁶¹ A mikroagresszió olyan sértő vagy lekicsinylő viselkedésmód, mely megnyilvánulhat explicit vagy implicit módon is, és egy vagy több olyan személyre irányul, akik egy elnyomott (társadalmi) csoport tagjai (pl. etnikai, kulturális vagy nemi alapon).

TORINO et al. 2018 (elérhető: <https://www.perlego.com/book/992709/microaggression-theory-influence-and-implications-pdf>) – 2024.01.20.

megnyilvánulások akkor is komoly, például finánciális problémákat tudnak nekik okozni, nem is beszélve az identitásukat ért (lélektani) sebekről.

A külföldi hallgatók élete természetesen nem csak kirekesztő események sorozata. Még azok is, akik a származásuk vagy kinézetük miatt tapasztalják a mikroagresszió különböző jeleit, többször is nyomatékosították, hogy nem minden helyre jellemző az ilyen viselkedés. A nyelvi korlátok megléte mellett is sokan segíteni próbálnak nekik, ha szükségük van rá, még akkor is, ha nem értik egymás beszédét, és a legtöbb szituációban közömbösen vagy inkább befogadóan, nyíltan és kedvesen reagálnak rájuk, főként a fiatalabb generációk tagjai. Többen szóba hozták azt a benyomásukat is, hogy a magyar emberek addig viselkednek hűvösen és távolságtartóan, amíg közelebbi viszonyba nem kerülnek egy adott személlyel, a mélyebb megismerkedés után idővel sokkal közvetlenebbé válnak. De voltak olyan beszélgetőtársaim is, akik nem tudtak semmit hozzáfűzni a magyar és pécsi lakosságra vonatkozó kérdéseimhez, mert közömbösnek találták a környezetüket, vagy nem rendelkeztek semmilyen mélyebb kontaktussal a helyi lakossággal a köztereken vagy üzletekben való találkozásnál.

A külföldi hallgatók általában a helyi lakossághoz és magukhoz képest is különálló „kategóriaként” értelmezték a magyar egyetemistákat. Megítélésem szerint ők egyszerre rendelkeznek a „helyi” (magyar) és az „egyetemista” tulajdonságokkal, melynek hatására a nemzetközi hallgatók közelebb érzik magukhoz a magyar diákokat, mint a helyi lakosokat, és nyitottabbak is (lennének) az interakciókra velük. Erre a meggyőződésemre erősített rá kezdetekben a külföldi hallgatók rám való reakciója is. A beszélgetőtársak és résztvevők utáni kutatásom során, illetve a programokon való részvételeim alatt enyhe meglepődést váltottam ki egyrészt a jelenlétemmel, másrészt az életük iránti érdeklődésemmel, mely kismérsékben a kutatásom tárgyának, nagyobb részt annak szólt, hogy magyarként kezdtem neki. Kutatási szándékomnak és kíváncsiságomnak leginkább azután tudtak értelmet adni, hogy megtudták, hogy a szakdolgozatomhoz csinálom a kutatómunkát, és így sokaknál átkerültem a „társ a bajban” kategóriába, vagyis a segítségre szoruló egyetemista társaként értelmeztek újra, olyan emberként, aki hasonló módon az egyetemi végzettségét szeretné megszerezni, ezért van szüksége az interjúkra. A legtöbben egyrészt azért vállalták az interjúkészítést, mert eszükbe jutottak saját kutatási élményeik, és tudták, hogy milyen nehéz résztvevőket találni, vagy érdekelte őket a téma, aktuálisnak tartották, ezért segíteni akartak; másrészt pedig azért, mert remélték, hogy általam több magyar ismerősre, barátokra tehetnek szert, illetve tanulhatnak valamit a helyi kultúráról, közelebb kerülhetnek a lokális közösséghez – amire sok nemzetközi hallgatónak lenne igénye.

Ennek ellenére a magyar és a külföldi hallgatók között elég kevés a találkozási pont, sok tekintetben elég erős az izoláltság.⁶² A beszélgetőtársaim bár mindig megjegyezték, hogy vannak kivételek, vagyis „vannak barátaik, akiknek vannak magyar barátaí”, többségében mégis hiányolták az interakciókat, vagy a mélyebb ismeretségek lehetőségeit.

„Az egyik nagy probléma, a véleményem szerint, hogy számunkra, nemzetközi hallgatók számára, a világ minden tájáról könnyű ismeretségeket kötni, könnyű kommunikálni és barátságokat kötni. De nehéz olyan emberekkel beszélni, akik magyarok. Nehezebb magyar emberekkel barátságokat kötni, mint bármilyen más országból származókkal. Én megpróbáltam megérteni az okát, néhány magyar ismerősöm azt mondta nekem, hogy félénkek, vagy nem tudják jól beszélni az angolt, de nem tudom, mégis, nem hiszem, hogy ez az egyetlen ok. Ugye, mi tanulni jöttünk ide, meg minden, de egyúttal szeretnénk magyar kapcsolatokat is találni. De nem tudom miért, az egyetemen és mindenhol máshol is, olyan mintha el lennénk választva tőlük. Olyan, mintha két csoport lennénk, nemzetköziek és magyarok.” (libanoni fiú)

Az iménti idézetben kifejtett véleménnyel gyakran találkoztam a kutatásom során. A külföldi hallgatók többsége úgy érezte, hogy a magyar és a nemzetközi hallgatók szeparálva léteznek egymás mellett. Nincsenek közösen szervezett kurzusaik, előadásaik, szabadidős programjaik, rendezvényeik. Az egyetem – tudatosan, vagy anélkül – nem teremt lehetőségeket a találkozásokra. Ahogyan egy észt lány megfogalmazta, egyszerűen csak nem látják egymást a magyarok és a külföldiek soha olyan környezetben, ahol meg is szólítanánk egymást, mert mindenki a saját kis buborékában mozog, és az egyetemi tereken kívül sem nyitnak gyakran a másik felé. Felszínes beszélgetések vagy interakciók létrejönnek, de a beszélgetőtársaim közül nagyon kevesen rendelkeztek magyar embereket tekintve olyan kapcsolatokkal, amiket barátságnak vagy mélyebb ismeretségnek neveztek volna. Ennek egyik oka lehet az is, hogy a magyar emberek és hallgatók felől sokan éreznek félénkséget, zárkózottságot, mely mögött ugyan lehet érdektelenség vagy bizalmatlanság is, de a nyelvi korlátok is erősen beleszámíthatnak. Ezekre a gondolatokra erősített rá egy másik beszélgetőtársam is:

„Nem akarok feltételezésekbe bocsátkozni, de a nyelvi akadályokat láttam a leginkább. Mert ritkán találsz angolul beszélőket, magyarokat, akik beszélnek angolul, főleg az idősebb közösségben. De, amikor korombeli emberekkel találkozom, akkor sem, bár lehet, hogy az angoljuk jobb, de nem szeretnek elvegyülni közöttünk, és próbálnak távolságot tartani tőlünk, hacsak nem ismersz valakit abból a csoportból, és ha ismered is, akkor is megtartják ezt a kis távolságot.” (jordániai fiú)

A magyar emberek, fiatalok félénksége és a nyelvi korlátok mindenképp akadályozó tényezők, melyek nehezítik a kapcsolatfelvételt és a barátkozást, de én meghatározóbbnak látom a már

⁶² Bár az ilyen típusú, „helyi” egyetemisták és nemzetközi hallgatók közötti izoláltság egyáltalán nem egyedi pécsi, vagy magyar eset (lásd például: JOHNSON-WILLIAMS 2011), okok természetesen lokálisan (is) keresendők.

említett közös terek⁶³ hiányát, és az ebből fakadó plusz energiabefektetést szükségességét, ami így a találkozások létrehozásának feltételévé válik. A nemzetközi estek, és más, külföldi hallgatóknak szervezett eseményeken rendszerint találkoztam egy-két magyarral is, akik a külföldi ismerőseikkel voltak jelen. Még ha nem is voltak legjobb barátok, annyira szoros volt a kapcsolatuk, hogy közösen töltsék a szabadidejüket és együtt menjenek szórakozni. Az ő kapcsolataik szinte minden esetben közös órák, vagy az egyetemhez kötődő foglalkozások során jöttek létre, a magyar hallgatók a legtöbb esetben angol képzések diákjai voltak. Az angolul tanuló magyarokkal közös képzéseken és kurzusokon való részvétel mellett olyan külföldi hallgatóknak voltak még magyar barátai, akik (legtöbbször Budapesten) dolgoztak vagy dolgoznak magyar közegben, illetve azoknak, akik a pécsi tanulmányaik előtt már tanultak más magyar egyetemeken. Egy Indiából érkezett lány mesélte, hogy amíg a Semmelweis Egyetemre járt, sok magyar szaktársa volt, így Pesten a mai napig sok magyar barátja van, akivel tartja a kapcsolatot. A PTE-es óráin viszont csak külföldi társai vannak, Pécsen nincsenek is magyar barátai. A PTE körein belül a meglévő, hétköznapi hallgatói terek nem sok esélyt engednek a magyar-nemzetközi személyközi kapcsolatok építésére, a mindenki számára nyitott, nagyobb rendezvények pedig sokszor túl nagyszabásúak és nagyléptűek ahhoz, hogy közös interakciókat, kisebb beszélgetéseket, ismerkedést indukáljanak – értem ezalatt például az 'International Evening' (Nemzetközi Est)⁶⁴ nevezetű programokat. Tehát ahhoz, hogy valakinek magyarként külföldi hallgató ismerősei legyenek, vagy külföldiként magyarok – ha nincsenek szaktársai, vagy olyan terei, ahol közvetlenül találkozhatnak – valószínű, hogy többlet energiát kell a kapcsolatépítésbe fektetnie, tudatosan kell keresnie a lehetőségeket. A nyelvi korlátokkal, és az esetleges zárkózottabb attitűdökkel együtt, melyet a nemzetközi hallgatók sokszor a magyaroknak tulajdonítanak, ez az extra idő- és energiabefektetés szintén (egy) oka lehet az izoláltságnak.

A tudás, mint sokszínű egész⁶⁵

Az eddigiekben kiemelt, a hallgatók által sokszor említett mindennapi kihívások – az új, szokatlan élethelyzet, a környezeti behatások és a lokális társadalommal való interakciók – folyamatos alkalmazkodást kívánnak meg a külföldi hallgatóktól. A hallgatók különböző

⁶³ Jelen esetben 'tér' alatt értem a valós, fizikai tereket is (pl. tantermeket, kávézókat, parkokat, munkahelyet stb.) és azokat a közösségi lehetőségeket, eseményeket is, ahol személyközi interakciók jöhetnek létre.

⁶⁴ A programnak létezik egy nagyobb, egész egyetemet magába foglaló rendezvénye, illetve a karok is szoktak saját, kisebb esteket tartani. Az eseményekre például lásd: <https://international.pte.hu/news/popular-international-evening-back> ; <https://www.instagram.com/p/CzgHwtcMbi6/?igsh=ZmhZHpkcGM3MGY3> - 2024.03.12.

⁶⁵ Az alfejezet meggyezik a szerző 'Arcok az utcán, történetek a tükörben. A pécsi nemzetközi hallgatók kulturális antropológiai vizsgálata' címen benyújtott azonos című alfejezetével.

alkalmazkodási stratégiáit és folyamatait jelen esetben Udvarhelyi Éva Tesszához⁶⁶ hasonlóan *interkulturális tanulásként* értelmezem, melyhez kapcsolódóan a kultúra számos jelentéssel bíró fogalmát Fredrik Barth⁶⁷ gondolatai mentén sokrétű *tudás-ként* (knowledge) értelmezem. Barth hivatkozott kultúrafelfogásának lényege, hogy a *tudást*, mint elvont fogalmi létezőt a kultúra egyik lehetséges modalitásának, értelmezési formájának, „prototípusának” tekinti, ezáltal a következő értelmet adva neki: a tudás (kultúra) az, „*amit az emberek a világ értelmezéséhez és a világban való cselekvéshez használnak: érzések, gondolatok, elsajátított készségek és taxonómiák, valamint más verbális minták (modellek)*”.⁶⁸ Ebben a felfogásban a kultúra komplex, sokrétű tudás, mely Barth szerint az emberi személyek és különböző társadalmi, kulturális csoportok között tranzitív, átadható és átjárható; emellett az adott tudás(ok) eredendően nem karakterizálhatóak pusztán egy adott emberi/társadalmi csoport kizárólagos sajátjaként (egymástól függetlenül is létrejöhet azonos tudás különböző helyeken). A kutatásom szempontjából ezt a felfogást a következőképp alkalmazom: a külföldi hallgatók a nemzetközi tanulmányaik, az új lokalitásba való költözésük által, az ottani megoldandó kihívásokra válaszul a saját meglévő tudáskészletüket (kultúrájukat) kénytelenek újraértelmezni, adaptálni, és a lokálisan jelen lévő kultúrából (a számukra értelmezhető és hasznos) jelenségeket megtanulni vagy hozzájuk viszonyulást kialakítani.

A hallgatók számos új élethelyzettel és kihívással szembesülnek a pécsi tartózkodásuk és tanulmányaik során. A fentebb is részletezett új környezeti viszonyokhoz, életmódhoz, más kulturális és társadalmi közeghez való alkalmazkodásuk során új tudásokra, képességekre, emberi kapcsolatokra kell szert tenniük a boldogulásuk érdekében, mely nem egyszerű feladat, főleg fiatalabb hallgatók esetén, akik először költöznek el otthonról, a családjuk közegéből. Sokkal önállóbbakká kell válniuk, meg kell tanulniuk az életükről önállóan gondoskodni, a leghétköznapiabb dolgoktól kezdve (mint például a főzés vagy a lakókörnyezetük rendben tartása) bonyolultabb ügyekig (gondolok ezalatt a hivatalos okmányok, tartózkodási engedélyek megszerzésére vagy a pénzügyek kezelésére). Ilyen típusú kihívásokkal az emberek döntő többségének szembe kell néznie, jellemzően fiatal felnőttként, az önálló életük kezdetének elején, a kutatásom tagjainak mindezt azonban idegen környezetben, más szokások között, az anyanyelvüktől eltérő nyelven, számukra sokszor ismeretlen jogi keretek között kell végrehajtaniuk. Az idegen környezet és társadalmi közeg eleinte – a legtöbb hallgató esetében

⁶⁶ UDVARHELYI 2007, 63-75.

⁶⁷ BARTH 1995, 2002

⁶⁸ BARTH 1995, 66. Az idézet saját fordítás, eredetileg: „(...) using knowledge (referring to what people employ to interpret and act on the world: feelings as well as thoughts, embodied skills as well as taxonomies and other verbal models)”

– *kulturális sokként*⁶⁹ éri őket, melynek leküzdése érdekében egyaránt szükség van fizikális és mentális megküzdésre is – melyek természetesen kölcsönhatásban állnak egymással. A fizikális megküzdés alatt a környezeti viszonyokhoz való alkalmazkodást értem: meg kell szokniuk az éghajlatot, az étkezési lehetőségeket, az épített lakókörnyezet és az infrastruktúra használatára vonatkozó szabályokat. Ezzel párhuzamosan pedig mindezt mentálisan is kezelniük kell; az őket érő kihívásokat, a korábbi szociális hálójuk hiányát és az új kiépítésének nehézségeit, az esetleges atrocitásokat, az interetnikus és interkulturális környezetet. Ráadásként, a fentebb már részletezett izoláltság egyik sajátosságaként a külföldieknek két, közös pontokkal rendelkező, de sok tekintetben mégis elkülönülő világhoz, kulturális közeghez kell hozzászokniuk: a „magyar”, pécsi viszonyokhoz, a lokális szokásokhoz és a hétköznapi életben elvárt (hivatalos és kötetlenebb) attitűdökhöz (pl. ügyintézési szokások, közlekedés, lakásbérlet, köztereken, üzletekben, szórakozó helyeken való viselkedés), illetve a nemzetközi (hallgatói) közeghez, a számos, különféle háttérrel és (kulturális) sajátosságokkal rendelkező társaik világához, otthonról hozott szokásaikhoz.

A dolgozatomban eddig felsorolt, hétköznapi boldoguláshoz szükséges és magánéletre vonatkozó tudások, képességek mellett még egy fontos „tudástípust” ki kell emelnem, mely valójában az egész hallgatói mobilitás kulcsfogalma, mégis, csak egy szelete az eddig tárgyalt egész képnek: az akadémiai tudás.⁷⁰ Kutatásom súlypontja ebben a témában első sorban nem a hallgatók konkrét tanulási szokásaira, vagy képzésük menetére, sajátossáigaira esett, a terepmunkám során sokkal lényegesebbnek láttam arra fókuszálni, hogy az egyetemi képzésük és tanulmányaik milyen hatással vannak a hallgatók mindennapjaira és közérzetére. A megfelelő képzésen való részvétel, a kiválasztott szakkal való elégedettség ugyanis nagy hatással tud lenni a hallgatók mindennapjaira és pécsi élményire – egy rosszul megválasztott, a hallgatónak nem megfelelő, nem tetsző képzés alapjaiban tudja aláásni az egyének jókedvét és motiváltságát, a magánéletük szintjein is. Számos hallgató esetében nehézségeket okozott, hogy nem szerették, nem értették, nem érezték sajátjuknak az általuk választott tudományterületet. A visszaszár érzéseik túlterhelték őket, nem érezték úgy, hogy megéri a körülményeikkel

⁶⁹ A „kulturális sokk” fogalmának bevezetését és definiálását legtöbbször Kalervo Oberg antropológusnak tulajdonítják. Bár a terminus maga már korábban is létezett (DUTTON 2011), Oberg volt az első, aki igazán nagy figyelmet fordított a kidolgozására és értelmezésére. (FURNHAM 2019, IRWIN 2007; eredeti szöveget lásd: OBERG 1960) A fogalmat sokat használják a hallgatói mobilitással foglalkozó, főleg pszichológiai irodalomban is, a következő értelmezésben: „Ez a jelenség az újonnan megérkezők által, az ismeretlen kulturális környezet miatt tapasztalt irányvesztettség, szorongás, összezavarodottság élményeit írja le.” (NGUYEN 2019, 30.) A kifejezést a dolgozatomban ezzel azonos jelentéssel használom.

⁷⁰ Az ’akadémiai tudás’ kifejezés alatt értem minden olyan, kifejezetten egyetemi tanulmányokhoz köthető lexikai és képesség alapú tudást, mely az egyetemi végzettség megszerzéséhez szükséges.

megküzdieniük egy olyan végzettségért, amivel nem szeretnének utána boldogulni. Többen is fontolóra vették, hogy emiatt hagyják ott Pécsét, és inkább hazamennek, vagy más egyetemet keresnek. De ugyanúgy voltak olyan beszélgetőtársaim is, akik pont azért jöttek Pécsre, mert az előző (akár magyar) egyetemükkel vagy képzésükkel nem voltak elégedettek. Léteznek azonban más megoldások a pécsi tanulmányok abbahagyása mellett – van lehetőség képzésváltásra (ösztöndíjas hallgatók esetében is), illetve vannak, akik a körülményeikre és lehetőségeikre való tekintettel inkább összeszorítják a fogukat, kitartanak, és megpróbálnak vagy a képzésükön belül, vagy a tanulmányaikon kívül sikerélményeket szerezni. A sikerélmény, az önmagukkal és életükkel való elégedettség – emberi lényekként természetes módon – nagyon fontos a hallgatók hétköznapi mentális, de fizikális megküzdései során, főként, ha a hallgatók (vagy a családjuk) presztízsként, kiváltságként tekint a külföldi tanulmányokra. Az elégedettség érzése érkezhethet azonban az egyetemi tanulmányokon kívülről is, példaként egy bangladeshi lány mesélte nekem, hogy az segített neki átlendülni kezdeti nehéz időszakon, mikor a tanulmányaival is nagyon küzdött, hogy az egyetemen megkapott egy diákmunkát – ezt elismerésként értékelve pedig újra sikeresnek érezte magát.

Az ilyen módokon, a helyi természeti és ember által fenntartott környezethez, lokális társadalomhoz, interkulturális közeghez, akadémiai kihívásokhoz való alkalmazkodás során átélte, általam interkulturális tanulásnak értelmezett tapasztalatuk és életszakaszuk egyaránt érinti a külföldi hallgatók már meglévő, otthoni életét, emberi kapcsolataikat, befolyásolja a jövőjüket, és megváltoztatja az önmagukhoz való viszonyulásaikat is; hatással van az önképükre. Az általuk átélte kihívások és kialakított megoldások hatására sokan magabiztosabbakká válnak a személyiségüket, de a kulturális identitásukat illetően is.

„Nézd, szerintem az, hogy Magyarországra költöztem, engem sokkal vagányabbá is tett, nem a nővérem szintjén, de sokkal inkább... most tudom azt mondani, hogy "Ne bánj így velem!" vagy „Azért vagy ilyen, mert nem beszélem a nyelvet?”... vagy akármi. Érted? Képesse váltam sokkal inkább kiállni azért, aki vagyok. Azt hiszem, ha Egyiptomba mentem volna egyetemre, soha nem lennék olyan magabiztos a hidzsábomban vagy az identitásomban, egyáltalán. Mert nem szembesültem volna ugyanazokkal a kihívásokkal, tudod? Szóval azáltal, hogy ide költöztem, ki voltam téve egy bizonyos fokú szabadságnak és bizonyos fokú behatásoknak is egy másik kultúrából, ahol mindenki másképp néz ki. Az emberre egyfajta határozott nyomás nehezedik, hogy elkezdjén ő is másképp kinézni. Azt hiszem, ez sokkal erősebbé tett az identitásomban.”
(egyiptomi lány)

A hallgatók a tapasztalataik hatására megváltozó viszonyukat a saját kulturális identitásukhoz számos módon élik meg, vannak, akik – ahogyan az imént idézett szövegben is látszik – magabiztosabbá válnak benne, újraértékelik és büszkébben tartják a szokásait, míg mások

jobban élvezik a szabadságot, azt, hogy kikerülnek a megszokott közegeikből, és nem kell azok normái szerint viselkedniük.

„De Pécs megváltoztatta az egész öltözködésemet. Pécssett szerintem sokkal nyitottabbak, de Indonéziában többnyire muszlimok vagyunk, és nem szabad sokat mutató dolgokat viselni. Pécssett pedig általában valami ...crop topot és farmert hordtam. Ez hatással volt rám, mert X-ben [otthona] mi nem ilyenek vagyunk. (...) És úgy gondolom, Pécs sokkal inkább társasági embert faragott belőlem. Azért, mert sokszor találkoztam sok új emberrel. Letöltöttem a Tinder-t is, hogy találjak pár srácot. Egyszerűen sokkal extrovertáltabbá tett.” (indonéz lány)

Az itt idézett interjúk két más országból és kulturális közegből származó, de azonos módon muszlim vallású és konzervatívabb normák között felnőtt lánnyal zajlottak. A helyzetük természetesen nem azonosítható egymásával, de véleményem szerint az esetük jól példázza a kulturális normáikhoz való fokozottabb ragaszkodást, illetve az azok ellen való lázadást, melynek egyik formája (főként lányok esetében) a ruházkodás, és az általa kifejezett identitás.

Személyközi kapcsolatok, nehézségek és megoldások⁷¹

A hallgatók önképénél és jövőjénél maradva, és az eddig leírtakat alapul véve, úgy vélem, a pécsi külföldi diákok életére – mind motivációik, mind tapasztalataik szerint – ráillik a *kulturális köztesvilág* kifejezés.⁷² Andrea Hettlage-Varjas és Robert Hettlage gondolatai alapján – akik vendégmunkások életének kutatásával foglalkoztak – a kulturális köztesvilág az a „*pszichikai, szociális és kulturális helyzet, amely arra az emberre vonatkozik, aki valamilyen egységes életterv igényével olyan ellentétes életvilágokat kísérel meg összeilleszteni, amelyekről ő maga függ*”.⁷³ A köztesvilág a szerzők felfogásában valójában nem egy egyszeri állapot, hanem egy folyamatos, dinamikusan változó gondolkodási, cselekvési és önmeghatározási folyamat, amely olyan egyének sajátja, akik (kulturális és térbeli) világok között élnek, és egy sajátos „sem-sem” állapotot tartanak fenn az otthonuk és a tartózkodási helyük között, mivel a világban (az országban vagy a kulturális körben) ahol élnek – berendezkednek ugyan – de nem rendelkeznek meghatározott végcélal (pl. letelepedés, családalapítás); tartózkodásukat sokszor meghatározott időkeret nélkül, de átmenetinek tekintik. Az ilyen életstratégiát fenntartó személyek gyakran két kulturális közeg között egyensúlyoznak, folyamatosan új tudásokat sajátítanak el a befogadó lokalitásukból, egyúttal viszont nem engedik el, vagy számolják fel a szálakat, melyek az otthonukhoz kötik őket. Az ilyen lavírozás gyakran jár együtt folyamatos identitáskereséssel, az egyén (otthoni) szocializációja során szerzett tudásainak

⁷¹ A fejezet részben megegyezik a szerző 'Arcok az utcán, történetek a tükörben. A pécsi nemzetközi hallgatók kulturális antropológiai vizsgálata' címen benyújtott szakdolgozatának azonos című alfejezetével.

⁷² HETTLAGE-VARJAS – HETTLAGE 1988.

⁷³ HETTLAGE-VARJAS – HETTLAGE 1988. 71.

újraértelmezésével, az új tapasztaltok befogadásával, és az egyén saját szemszögéhez való igazításával.

A pécsi külföldi hallgatók élete meglátásom szerint szintén ilyen köztesvilágok fenntartásán alapul, melynek elengedhetetlen feltétele a már tárgyalt interkulturális tanulásuk. A legtöbb beszélgetőtársam nem rendelkezett konkrét, letisztult jövőképpel, és bár páran úgy nyilatkoztak, hogy el tudnák képzelni, hogy Magyarországon, vagy akár Pécsen maradjanak, a hallgatók többségének ilyen vágyak egyáltalán nem szerepeltek a tervei között. A pécsi tanulmányaikat és magyarországi tartózkodásukat átmenetinek tekintik, egy életszakasznak és tapasztalatnak, mely után a következő szintre léphetnek az életükben. Vannak, akik mindenképp vissza szeretnének menni az otthonukba, mások Európa, vagy a világ más részei felé gondolkodnak. Sokan, akik az alapképzésüket végzik még abban sem biztosak, hogy szeretnének-e további tanulmányokat, vagy a diplomájuk megszerzése után inkább munkát keressenek. A folyamatos tapasztalatszerzéseik és élményeik által a motivációik és vágyaik is folyamatosan változnak. Mindemellett a hallgatók a pécsi életükkel párhuzamosan rendszerint szoros kapcsolatot tartanak fenn a szülőhazájukban maradt rokonsági hálójukkal és otthoni barátaikkal, abban az esetben is, ha esetenként az egykorú barátaik vagy rokonaik, testvéreik, unokatestvéreik szintén messzire költöztek az otthonuktól.⁷⁴ A lélektani és szociális kötelékek nem szűnnek meg a földrajzi távolság megnövekedésével, csak más csatornákon élnek tovább – a 21. század technológiai fejlődése, a közösségi média és a más különböző, közvetlen kapcsolattartási módok lehetővé teszik, hogy a családtagok egymás életének szoros részei, mindennapi szemlélői maradjanak egyidőben, de eltérő térben létezve is – gondolva itt a hétköznapi (online vagy telefon) beszélgetésektől kezdve az ünnepek vagy családi események alkalmával videochat-en keresztüli kapcsolattartásig.⁷⁵ Ezek a kapcsolattartási lehetőségek számos, egyaránt pozitív és negatív aspektussal rendelkeznek. Pozitív és megerősítő szerepe van és lehet annak, hogy könnyű egymással beszélni, bármikor lehet hívást indítani, és ezáltal a család vagy az otthoni barátok (lélektani) támogatásában részesülni. Könnyebb így egymás életéről információt szerezni, főleg, ha valakinek sok olyan rokona, barátja van, akik más, egymástól messze lévő helyeken élnek, és nem tudnak személyesen találkozni. Beszéltem olyan

⁷⁴ A költözés és a nemzetközi mobilizáció inkább a fiatalabb generációkra volt jellemző, a beszélgetőtársaim szülei és nagyszülei a legtöbb esetben még otthon, a származási országukban élnek.

⁷⁵ Anthony Giddens az ilyen típusú kapcsolatokat a „kiágyazódás” (disembedding) társadalmi folyamatának részeként értelmezi. „A kiágyazódás (fogalma) alatt értem a társadalmi kapcsolatok ’kiemelkedését’ az interakciók lokális kontextusából, majd azok újraalkotását a tér-idő meghatározatlan kiterjedésén keresztül.” (saját fordítás, eredeti: „By disembedding I mean the “lifting out” of social relations from local contexts of interaction and their restructuring across indefinite spans of time-space.”) GIDDENS 2013 (elérhető: <https://www.perlego.com/book/1535427/the-consequences-of-modernity-pdf>) - 2024.01.20.

hallgatókkal is, akik távkapcsolatokat (párkapcsolati értelemben) tartanak így fenn: például, egy jordániai lány elmondása alapján, az itt tartózkodása alatt kellett megtartaniuk az esküvőjüket a vőlegényével otthon, Jordániában, és csak annyi időre utazhatott haza, hogy megtörténjen a szertartás, majd jött is vissza Pécsre (ezért nagyon várta már, hogy lediplomázzon és elkezdhesse a közös életét a párjával).

Azonban, mindezzel együtt is, a hallgatók számára az így eltöltött hónapok és évek külön töltött időként értelmeződnek. A telefonhívás vagy az online kapcsolattartási formák nem helyettesíthetik a személyes találkozásokat, és nem szüntetik meg annak az igényét, sőt, sokszor még több stresszt okoznak a hallgatók számára, hiszen értesülnek ugyan az otthoni nehézségekről, de azokon segíteni nem tudnak. Az ilyen szituációk különösen nehézé válhatnak, amikor valamilyen tragikus esemény történik a családban. Többen is említették, hogy a szeretteik vagy szüleik az idő alatt betegedtek és haltak meg, miközben ők Pécsen voltak, és a nagy földrajzi távolságok miatt, illetve anyagi okokból nem volt lehetőségük hazautazni. Ehhez hasonló, otthoni kötelékekhez kapcsolódó büntudatkeltő helyzet lehet az is, ha a hallgató jobb körülmények között él Pécsen, mint az otthon maradt szerettei, de mégis akadnak problémái vagy nem érzi felhőtlenül magát.

„És azt mondtam nekik [a barátainak], hogy nagyon szomorú vagyok. Minden egyes nap sírok, mert nem tudok ehhez alkalmazkodni. Ez nem nekem való. Erre ők: „X” [a hallgató neve], mi is minden egyes nap sírunk. Mi is küzdünk, de legalább nem Bangladesben vagyunk. Legalább nem Bangladesben küzdünk, úgyhogy küzdjünk együtt. Nem baj, ha te is küszködsz. És még az anyám is azt mondta, hogy rendben van, ha küszködsz. Aztán a nagymamám felhívott, és többé-kevésbé jó támogatást kaptam a családomtól. Amikor meghallották, hogy küszködöm. A bangladesi barátaimmal pedig nem beszéltem, mert azt hittem, hogy elítélnék, és kevésre tartanak majd, hogy lúzer vagyok, vagy ilyesmi. Azt fogják mondani, hogy igen, külföldre mentél, mégis küszködsz. De nem, felhívtak, és azt mondták, hogy minden rendben van. Ha küszködsz, hívj fel minket. Te magadról gondoskodsz, itt az anyám vigyáz rám. Te főzöl magadnak, te takarítasz magadnak, szóval ez már bátor dolog, csak hívj minket. Úgyhogy azt gondoltam, oké, talán csak túl nagy nyomást helyezek magamra, és túl szigorú vagyok magamhoz. Nem baj, ha küszködök.”

(bangladesi lány)

Az ilyen helyzetek sokszor nagy nyomást helyeznek a hallgatókra, akik maximalizmusra törekednek, és elvárják maguktól, hogy az új szituációk között is gyorsan alkalmazkodjanak, jól érezzék magukat, és így is jól teljesítsenek, pedig a kezdetek egyáltalán nem könnyűek. Az idegen kultúrába és országba való költözés, az új környezethez való alkalmazkodás, a folyamatos tanulás a megszokott szociális háttér közvetlen jelenléte nélkül a legtöbb hallgató számára eleinte ijesztő, fárasztó és magányos élmény. És bár lehetséges, hogy az oka éppen a tartózkodásuk átmeneti, köztes állapotként való (hallgatók általi) értelmezésében is rejlik, mely gyöngítheti a motivációikat az ismerkedéshez és kapcsolatkereséshez szükséges plusz

energiabefektetésre – a lokális társadalomtól és a magyar hallgatóktól való izoláltságuk is megnehezíti a külföldi hallgatók életét, főleg a kezdeti beilleszkedés idején.

A sok új kihívással és a folyamatos alkalmazkodással való megküzdésben a külföldi hallgatók számára a legnagyobb segítséget a barátaik, közösségeik, a pécsi kapcsolati hálójuk jelenti. A barátságok szerepe minden helyzetben újra és újra hangsúlyozást kapott, az egyik legfontosabb megtartó erő, amit kivétel nélkül minden beszélgetőtársam megnevezett.

A barátság, mint társadalmi jelenség kutatásával és lehetséges definiálási módjaival a kulturális antropológia (is) sokat foglalkozott.⁷⁶ Saját kutatásom fókusza egyik, kifejezetten a barátsággal foglalkozó tudományos diskurzushoz való csatlakozásomat sem teszi lehetővé: terepem és tapasztalataim alapján nem tudok (egy kulturális csoportra vonatkozó) barátságértelmezést, definíciót megfogalmazni, vagy kulturális, etnikus különbségeket leírni, de szövegem nem szolgálhat barátkozási szokásokat mélyen feltáró adatokkal sem. Kutatásom során sokkal inkább a barátságra, mint sokrétű és komplex, emberi, de szituációk által befolyásolt, és személyes preferenciák szerint alakított szükségre nyílt rálátásom, illetve arra, hogy a pécsi külföldi hallgatók hogyan építik (vagy próbálják építeni) és használják ezt a kapcsolattípust. A szükség szót használok, de ezáltal nem a 'barátság' fogalom általános definiálására törekszem, és állást foglalni sem kívánok a Robert Paine⁷⁷ által is kifejtett univerzális szükséglet vs. társadalmi konstrukció dilemmában. A külföldi hallgatók erős szükségét a barátságokra első sorban a sajátos élethelyzetüknek, pécsi szituációjuknak tulajdonítom. Természetesen ezáltal nem azt állítom, hogy más körülmények között, az otthonukban, saját társadalmi és kulturális kereteik között ne lehetne szükségük barátságokra, vagy hogy a baráti kapcsolataik pusztán az idegen környezethez való alkalmazkodásból fakadnának. A hangsúlyokat kívánom jelezni, illetve a baráti jellegű emberi kapcsolatok megküzdésben, alkalmazkodásban való fontosságát érzékeltetni.⁷⁸ A kutatásomban résztvevő hallgatókkal folytatott, sokszor órákig tartó beszélgetések során számos alkalommal a barátságaik meghatározó, megtartó volta, vagy éppen a hiányukból fakadó nehézségekhez

⁷⁶ Jelen szövegemben terjedelmi okok miatt nincs lehetőségem a barátság antropológiájának tudománytörténeti bemutatására. A témában remek összefoglalót nyújt: BEER-GARDNER 2015; BELL-COLEMAN 1999

⁷⁷ Lásd: PAINE 1969, 506-507.

⁷⁸ Ahogyan a dolgozatomban bevezetőjében is említettem, etnikumokra és kulturális csoportokra jellemző tulajdonságokat elegendő információmennyiség hiányában nem volt lehetőségem megállapítani; de nem is feltétlen gondolom, hogy egy ilyen fókuszú kutatásban érdemes lenne. A barátkozást igaz, hogy meghatározhatják szocializációs sajátosságok, kulturális, felfogásbeli különbségek és szabályok, de meglátásom szerint – legalábbis a pécsi hallgatók esetében – ez egy sokkal összetettebb, egyéni preferenciák alapján különbségeket mutató kapcsolatépítési forma, mely számos behatással rendelkezik, és az azonos helyről érkező hallgatók esetében is komoly eltéréseket mutathat. Kulturális eltérésekről minden bizonnyal egy etnikus vagy kulturális csoport mélyebb megismerése esetén lehetne írni.

lyukadtunk ki. Az egyik nemzetközi közösségi klubest alkalmával is például, melynek témája a mentális egészség volt, nagycsoportos beszélgetés közben egy külföldi lány, akit arról kérdeztek, hogy mi a legfontosabb élménye a pécsi tanulmányai során, úgy válaszolt, hogy a barátságai, amiket Pécssett kötött, majd nevetve hozzátette, hogy „*Tudom, hogy klisé.*” Tehát, az emberi kapcsolatok, a barátságok a legfontosabbak, barátságokat kell találni. De mégis milyent, és hogyan?

A kérdés, hogy 'milyent', barátságok kapcsán furcsán hangozhat, mégis, a minőségjelző az egyik meghatározó tényezőre világít rá: a hallgatók igényeire a barátságok mélysége és funkcionalitása terén. A hallgatók jólléte és elégedettsége, sikeres megküzdése szempontjából lényegi kérdés, hogy (lokálisan!) rendelkeznek-e megbízható, mély barátságokkal. A legtöbb beszélgetőtársam barátságai terén – leegyszerűsítve – két dimenziót különített el: a lazább, népesebb kapcsolati hálót, illetve szorosabb, pár személyből álló baráti kört. A lazább kapcsolatok tagjait magyarul havernak vagy ismerősnek is mondhatnánk, angolul viszont mindkét viszonyra a 'friend' szó került használatra; esetlegesen a mélyebb barátságokat 'best', 'real' vagy 'close' jelzőkkel megkülönböztetve. A lazább ismeretségi körbe (egyéntől függően) sok mindenki besorolható, leginkább olyan személyek, akikkel a hallgatók bizonyos időközönként, valamilyen rendszeresség alapján találkoznak és kapcsolatot tartanak fenn, de mélyebb bizalom nem áll fenn közöttük, egymás intimebb magánszférájába korlátozottan, vagy nem nyernek betekintést. A szorosabb barátságok megléte rendszerint a kölcsönös megértés, a közös gondolkodásmód és értékrend (mindset) meglétén, és mélyebb bizalmi viszonyon alapul. Mind a lazább, mind a szorosabb barátságoknak része a közös időtöltés, az együtt lógás (hanging out), de összehasonlítva a haveri viszonyok szituatívabbak, sokszor az egyén életének meghatározott részeihez kötődnek (közös órák, munka, különböző baráti körök, hobbik stb.), míg a legjobb barátok a hallgatók életének több terébe, sokszor a családi kapcsolataiba is betekintést nyernek. A már említett kölcsönös megértés és bizalom kulcsfontosságú a hallgatók számára. Sokan számoltak be nekem arról, hogy – főleg a kezdeti időszakban – annak ellenére, hogy voltak emberek (lakótársak, szaktársak, csoporttársak) körülöttük, és rendszeresen interakciókat is folytattak velük, a magányosság és kirekesztettség érzése megmaradt, míg nem találtak bizalmas barátokat, ugyanis az emberi jelenlét mélyebb kötődések, kölcsönös megértés nélkül gyakran nem elegendő.

„És nekem nem volt senki, a csoportomból sem. Úgy gondolom, ez volt nehéz nekem. Mert én olyan ember vagyok, akinek tényleg szüksége van barátokra. (...) És ez volt az első problémám, nem volt meg az, hogy „oh, megvan az emberem”, a lány, akinek el tudok mondani mindent. És sok emberrel találkoztam, de nem illettek hozzám. És ez volt az a pont, amikor azt gondoltam,

hogy te jó ég, itt vagyok teljesen egyedül, nincsen senki, akinek elmondhatnék mindent, és a barátaim olyan messze vannak. És ezért voltam olyan depressziós, mert tudod, elmész a tanulócsoportodba, de egyedül vagy. (...) Ez volt az a pont, amikor nagyon szomorú voltam.” (észtlány)

A szoros barátságok kezdeti hiányához mérten éppen olyan nehéz, ha valaki elveszíti azokat. Ez elméleti szinten, természetesen bekövetkezhet a kapcsolatok megromlása miatt is, de én olyan esetekkel találkoztam döntő többségében, ahol a hallgatók különböző okok miatt (tanulmányok befejezése, megváltoztatása, kényszerhelyzetek, hirtelen jött magánéleti problémák/döntések) más részeire kerültek az országnak, vagy a világnak, és a fizikai távolság következtében már nem tudták olyan minőségben folytatni a kapcsolatukat, mint azelőtt. Egy Indiából érkezett lány, aki eredetileg Ukrajnában tanult – majd a háború miatt költözésre kényszerült, és végül Magyarországon kötött ki – mesélte, hogy hiába volt számos szempontból nehezebb alkalmazkodnia az ukrain közeghez, sokszor hiányzik neki az az időszak, mert Péccsel ellentétben ott voltak szoros, megtartó barátságai, amiket sajnos elvesztett a költözés következtében.

„Sok barátom volt Ukrajnában, sok ember volt körülöttem. Folyton velük voltam. (...) Nagyon jó emlékeim vannak a barátaimmal. De egyikük sem kapta meg az ösztöndíjat és senki sem jött Magyarországra. Most sokkal inkább egyedül vagyok. Nagyon más.”

Más példaként egy kínai lánynak és egy új-zélandi fiúnak is hazaköltözött a legfontosabb barátja, és ez jelentős hatással volt a szociális életükre:

„És a másik baj, a legjobb barátnőm visszament Kínába, és nem folyamatosan itt tanul. Itt nincs legjobb barátom. Ez a másik baj. (Értem, de szoktál azért...így a többiekkel el tudtok menni, ha van kedvetek? Jóban vagytok az osztálytársaiddal?) Nagyon jó kapcsolat van egymással, mindenki kínai és összesen csak öt ember. De hogyan mondhatom...nem szoktunk találkozni a szabadidőnkben.”⁷⁹ (kínai lány)

„A barátaim, ők többnyire nemzetközi diákok, akikkel különböző pécsi rendezvényeken találkoztam. Nekem nehéz megszervezni, hogy együtt lógiak az emberekkel, ezért általában meghívom őket más programokra, ahová amúgy is megyek, például túrázni. Az első évben lett egy barátom, aki sokunkat összehozott, és rajta keresztül volt egy közösségem, de mióta elköltözött, már nem igazán van ilyen közösségem.” (új-zélandi fiú)

A szoros barátságok, személyközi kapcsolatok tehát rendkívül fontosak, nagy hatással vannak a hallgatók mentális egészségére, jóllétére, és sokkal többet jelentenek „egymás hátának kölcsönös megvakarásánál”.⁸⁰ A szükségét az ilyen típusú kötődésekre számos tényező indokolja. Elsődlegesen és természetes módon az emberi természet önmagában, az, hogy társas

⁷⁹ Az interjút magyarul folytattuk, szöveghűen jegyeztem le.

⁸⁰ Mark Vernon megfogalmazása, mely által azt kívánta szemléltetni, hogy az emberi barátságok nem pusztán a kölcsönösségen alapulnak, egy emberi kapcsolat nem válik barátsággá pusztán szívességek viszonzása, érdeklődés vagy kölcsönös figyelmességek által; illetve a mély barátságok sem feltétlenül kiegyenlítettek. Saját fordítás, eredeti kifejezés: 'mutual scratching of backs'. Lásd: VERNON 2010, 248-256.

lények vagyunk, és (nagy többségben) akkor érezzük jól magunkat, ha emberek között lehetünk, ha van kivel megosztani az időnk, tereinket, és gondolatainkat. Idegen környezetben ez úgy vélem még fontosabb, a hallgatók esetében a magány és a vele járó kirekesztettség érzet komoly szorongást, kilátástalanságot és romló önértékelést, hosszú távon fizikális, pszichoszomatikus tüneteket is okozhat. A társas, közösségi lét alapján túl pedig a *gondoskodás* szó az, amivel legjobban leírhatom azt a komplex szükséglet- és viszonyrendszert, amit a hallgatók maguk köré, leginkább a barátságaik által építenek. A gondoskodás alatt értek itt minden olyan fizikai és mentális cselekvést, melyet a hallgatók egymás számára nyújtanak, vagy közösen végeznek. A családi, rokoni kötelékektől és a korábban kötött barátságoktól való elszakíttottság és távolság sok szempontból ellehetetleníti a hallgatók számára, hogy a hétköznapijaikban a jóllétükhöz szükséges igényeiket (ettől a kapcsolati rendszerüktől) megkapják. Ahhoz, hogy boldoguljanak, egyrészt, mint már korábban is említettem, önállóbbakká kell válniuk, de szükségük van olyan emberekre is, akikben megbízhatnak, akiktől baj esetén segítséget kérhetnek, akikkel beszélhetnek, és megoszthatják a gondolataikat, érzéseiket, és akikkel éppen úgy időt tölthetnek, együtt főzhetnek, és ünnepekelhetnek, akikkel közös célokon osztozhatnak.

„Hogy is mondjam...a barátság sokat jelent nekem. És azt hiszem ennek az egyik oka, hogy mi mind messze vagyunk a családuktól, az otthonunktól, valamilyen módon szükségünk van egymásra. Szóval muszáj kijönnünk egymással. Nincs más választásod. (...) És úgy gondolom, hogy az emberek, akikkel barátkozni próbálok, olyan személyek, akikkel megértjük egymást. Ez nagyon fontos. Úgy választasz barátokat, hogy tudj velük beszélgetni és meg tudd érteni őket. És ők is meg tudjanak érteni téged. (...) Tudod, valamilyen formában mindannyian ugyanolyan háttérrel rendelkezünk, ugyanolyan problémákkal küzdünk, szóval megértjük egymást. Mindannyian bevándorlók vagyunk, mindannyian fogorvosnak tanulunk, és mind át akarunk menni a vizsgákon, tudod. [nevet]” (iráni fiú)

„Szerintem a legfontosabb dolog az, hogy legyen egy közösséged, hogy találj olyan embereket, akikre tényleg számíthatsz, és akikre támaszkodhatsz, ha valami rosszul sült el. Mert ha problémával nézel szembe, és egyedül vagy, az sokkal jobban fog fájni, mintha valaki lenne veled. Így együtt szenvedtek, és aztán később együtt tudtok nevetni rajta.” (egyiptomi lány)

Ezáltal nem állítom, hogy a hallgatók barátságai a családjuk szerepét és helyét veszi át, de bizonyos, eredetileg a családhoz (is) tartozó funkciókat ellátnak az életükben. Akik nem rendelkeznek ilyen típusú kapcsolatokkal Pécsen, sokkal magányosabbnak, küzdelmesebbnek, nehezebbnek ítélték a saját életüket.

Az eddig leírt baráti kapcsolatok szorosságára és funkcióira befolyással, de nem determináló erővel lehet a közös származás, vagy a közös kulturális háttér/szocializáció is. A legtöbb beszélgetőtársam egyaránt fenntart az otthoni, lokális kultúrájához kötődő, illetve

internacionális és interetnikus, teljes mértékben a közös szimpátián alapuló kapcsolatokat is. A közös származás sokaknak biztosít – már előzetesen is, a mélyebb megismerkedés előtt – közösségtudatot, otthonosságérzetet. Az azonos etnikus vagy lokális kultúrából származókat gyakran értelmezik „biztos pontként”, olyan személyekként, akikre a közös származástudat alapján mindig számíthatnak; viszont az ilyen közösségtudat, és az abban való bizonyosság nagyban függhet attól, hogy az adott hallgató saját etnikumából mennyien tanulnak Pécsen, mekkora közösséggel rendelkeznek, és ő ebből hány személyt ismer. A közös származás sokaknál könnyebb, de nem kizárólagos azonosulást jelent. Nem fognak kapcsolatot fenntartani egy másik hallgatóval csak azért, mert azonos helyről, kultúrából érkeztek. Minden esetben fontos szempontként jelenik meg a már említett közös gondolkodásmód és szimpátia is. Mindezzel együtt is a legtöbb beszélgetőtársam szoros, intim barátságai között – nem kizárólagosan, de – olyan emberek szerepeltek, akik a saját kulturális „köreiből” érkeztek. A kulturális „kör” fogalmat szükségesnek tartom kiemelni, mert a hallgatók otthonhoz kötődő kulturális kapcsolatainak szélességét kívánom vele hangsúlyozni: a „közös származás” elég szélesen értelmeződhet, kulturális csoportokon, országhatárokon is túlnyúlhat. Egy Indiából, Keralából érkezett lány (akitől nemrég idéztem is) mesélte például, hogy amíg Ukrajnában tanult, számos barátja volt, akik szintén Indiából, de más tartományokból, egymástól messzi területekről érkeztek. Nem volt közös a szocializációjuk és szűkebb társadalmi csoportjukhoz tartozó kultúrájuk, esetenként a beszélt nyelvük vagy nyelvi dialektusuk sem, de az Indiából való közös származás tudata összekötötte őket, közös identitástudatot építettek rá. Az országhatárokon túlnyúló közösségtudatot az „arab kultúrával”⁸¹ (arab kultúrákkal) rendelkező országokból érkező hallgatóknál tudtam a legkönnyebben megfigyelni (ők nagyon sokszor tudatosan verbalizálták is ezt számomra). Az „arab” identitás a hallgatók köreiből egy tágabb fogalom, melyet sok etnikus csoportból, illetve számos különböző országból érkező hallgató magáénak vall. Egymás között tisztában vannak a különbségeikkel (elkülönítik országok szerint is magukat, tudják és számon tartják hogy ki érkezett például az Egyesült Arab Emírségekből, Egyiptomból, Marokkóból, Jordániából vagy épp Libanonból, és hogy ezekre a területekre milyen különböző szokások jellemzőek), de a közös rendezvényeken, nyilvános alkalmakon, vagy akár kiscsoportos baráti beszélgetések közben is azok a kulturális jellemzők kerülnek hangsúlyozásra, melyet ők azonosnak, vagy azonos eredetűnek tartanak. A kulturális, életmódbeli és mentalitásbeli hasonlóságok mellett természetesen a közösen használt

⁸¹ Az 'arab kultúra' kifejezésen itt most gyűjtőfogalmat értek, melyet a beszélgetőtársaim és a külföldi hallgatók fogalmazznak meg és használnak így, illetve tulajdonítanak egyéneknek; tehát az ő értelmezésükben jelent egy, valamilyen szinten lehatárolt kulturális jelenségcsoportot.

(nyelvjárásokban beszélt, de mindenki által megértett) arab nyelv az, ami az összetartozástudatot megteremti.

Az azonosulásnak minden kulturális körben számos mozgatórugója lehet (melyre aktív hatással vannak az aktuális politikai események, társadalmi feszültségek is), számomra viszont megfigyelni több esetben is az itt említett *nyelvi* tényezőt volt legkönnyebb.

A külföldi hallgatók nyelvhasználata egymás között az angolon alapul. Az egyetemi ügyintézésnek és tanulmányoknak is ez a domináns nyelve, kisebb részben még a német jelenik meg (a PTE-n van lehetőség német nyelven való kurzushallgatásra is, népes német hallgatói közösséggel rendelkezik az egyetem). Az angol nyelvet automatikusan használja mindenki, az az első nyelv, amin megszólítják a másikat, a közös eseményeken is minden angol nyelven folyik. A nyelvtudása, grammatikai gyakorlottsága kevés embernek tökéletes, mindenki a saját stílusában, és anyanyelve által befolyásolt módokon beszél, de ebből kifolyólag nem tapasztaltam vagy hallottam soha, hogy bárkit diszkrimináció vagy bántás érne, az interjúink során sem fogalmazódott meg problémaként. Pont, hogy megnyugtató, hogy a legtöbb embernek a második nyelve⁸² az angol, így – igaz, hogy különböző szintekről és készségekkel indulnak, de – a legtöbb hallgató egy csónakban evez. Közösségi szituációkban a hibátlan beszédnél sokkal fontosabb az igyekezet, a nyitottság és a kommunikatív attitűd.⁸³ Inkább jóindulatú humor forrása, ha valakinek nem jut eszébe egy szó, valaki mindig gyorsan kisegíti – a legjobb, ha van mellette más is, aki beszéli az anyanyelvét – vagy legfeljebb előkerül az egyik fordító alkalmazás. A nemzetközi közösségi terekre, és általában a hallgatókra – akikkel találkoztam – jellemző a befogadó mentalitás, a nyitottságra és a barátságosságra való törekvés. Szinte kimondatlan szabályként él a (vallásokat érintően és kulturálisan is) elfogadó attitűd, a mások különbözőségeinek, sajátosságainak tisztelete. Elvárásnak éreztem, hogy nyíltan mindenki tisztelettudó legyen másokkal szemben. Ha valaki nyíltan sütött el egy-két félreérthető, vagy már határokon túlmenően sértő viccet, gyorsan elűtötték az élet.

Mindez azonban természetesen nem jelenti a szocializáció és a tanult (kulturális) normák elhagyását, a különbözőségek figyelmen kívül hagyását. A 'no judging' mentalitás nyílt kifejezése és elvárása mögött mindenkinek megmarad a saját véleménye és ítélete mások

⁸² A második nyelv fogalmat ebben az értelmezésben minden olyan nyelvre használok, mely nem az egyén anyanyelve, függetlenül attól, hogy hány nyelvet beszél, illetve, hogy milyen sorrendben tanulta meg őket.

⁸³ Arra nem nyílt rálátásom, hogy a tanulmányaik során hányan és hogyan ütköznek esetlegesen nyelvi korlátokba. Amikor konkrétan rákérdeztem, a hallgatók nem tartották problémának a saját szempontjukból, azt mondták, tudják követni az órákat és a tananyagot. Pár embernek inkább egy-két oktató angol nyelvtudásával volt problémája, de az ilyen adatoknak nem tudtam részletesebben utána menni.

viselkedéséről, de ezeknek a legtöbbször nem adnak hangot. Az ilyen gondolatok (diszkrét) kifejezésének egyik útja a lokális nyelvre, anyanyelvre való váltás, melyet a hallgatók taktikusan alkalmaznak, a határszabás egyik eszközeként. Az azonos kultúrát vagy értékrendet osztó, és az angoltól eltérő, bármilyen közös nyelvet (legtöbbször az anyanyelvüket) beszélő hallgatók közösségi szituációkban, ha olyat szeretnének megosztani egymással, amit nem akarnak, hogy a körülöttük lévők halljanak, a közösen beszélt nyelvükre váltanak, majd, ha befejezték, vissza angolra. Ezeknek a kis szóváltásoknak lehet a tartalma a nemtetszésük, normáik kifejezése, megvitatása, néhány jelenlétre vonatkozó pletyka, bizalmas információ, de természetesen számos más, nem normatív téma is, amit valamilyen indokból nem akarnak, hogy mások is értsenek körülöttük. Én is csak azért nyertem ezekbe alkalmankénti betekintést, mert a beszélgetőtársaim megbíztak bennem, és beavattak, vagy olyat mondtak, amit az én tudtomra is szerettek volna adni; ilyenkor rendszerint halkan lefordították nekem angolra. Több alkalommal is kíváncsiak voltak az én „kívülálló” véleményemre, ütköztetni szerették volna az általam képviselt „magyar” normákat az övéikkel. Más esetekben viszont ugyanúgy velem szemben is alkalmazták az ilyen típusú „kirekesztést”, ha valamit nem szerettek volna, hogy értek. A kis, belső szóváltások mellett az egyező anyanyelvű hallgatók egymás között, mikor más nem tagja a beszélgetéseknek rendszerint az anyanyelvükön kommunikálnak.

A lokális nyelveken, vagy az anyanyelvükön való kommunikációnak mindezek alapján közösségteremtő szerepe és ereje van, kifejezheti az egyének közötti, identitásbeli azonosulást, a másoktól való elkülönülést, de egyszerűen csak kikaput is jelenthet bizalmas információk átadásához. Mindemellett már ismerkedés közben is gátakat oldhat fel, könnyen közös pontot teremthet idegenek között is, ha találnak egy szó szerinti közös hangot – melynek nem feltétlen kell anyanyelvinek lennie. A résztvevő megfigyeléseim alapján az arab és az orosz⁸⁴ nyelv rendelkezik ilyen összekötő szereppel. Az ilyen összekötő nyelvek is bizonyos fokú összetartozás érzetét, szolidaritást teremtenek a beszélőik között, akik ezáltal kisebb beszélőközösségeket hoznak létre és alkotnak.⁸⁵

Az itt elmondottak alapján nem akarom, hogy úgy tűnjön, hogy a külföldi hallgatók csak a hozzájuk kulturálisan közel álló emberekkel tartanak fenn kapcsolatot. Sokak számára könnyebb megtalálni a mélyebb, intimebb barátságokat az azonos országból és/vagy kulturális körből származó emberekkel, melynek alapja az ő értelmezésükben – az azonos szocializáció általi – könnyebb megértés, de mint azt korábban is említettem, a legtöbb esetben személyes

⁸⁴ Lehetséges, hogy más nyelvek is működnek ilyen szerepben, de én személyesen csak ezekkel találkoztam.

⁸⁵ WARDHAUGH 1995, 102-114. alapján.

preferenciák is közre játszanak, a személyiség és a közös gondolkodásmód is számít, amely lehetővé teszi a szorosabb interkulturális barátságokat is. A tágabb szociális hálójában, a „haveri” körében pedig szinte mindenki rendelkezik máshonnan származó barátokkal.

A barátságokat, és azok kialakulását meghatározó tényezőként kell még említsem a hallgatók életének tereit is. Ahogyan a magyar és nemzetközi hallgatók viszonyát, úgy a nemzetközi hallgatók egymással való kapcsolatait is meghatározzák a már korábban definiált közösségi és valós, fizikai terek, és az azok biztosította lehetőségek. Azok a hallgatók, akik korábban barátait, ismerőseiket miatt vagy az ő tapasztalataik alapján választották Pécsét, sokszor a már általuk kiépített kapcsolati hálózathoz csatlakoznak, mellette párhuzamosan építve a sajátjukat. A már meglévő kapcsolatok jellemzően biztonságérzettel töltötték el a hallgatókat a megérkezésük előtt is, mert úgy vélték, hogy a régebb óta ismert barátaik előzetes tapasztalataira, ismeretségeire támaszkodhatnak. Az ilyen hallgatók sokszor albérletet is együtt bérelnak. A kollégiumokban is sok lehetőség nyílik ismerősök, barátok szerzésére, főleg a közösségi terekben (pl. konyhában, tanuló szobákban), bár az élményt jelentősen rontani tudja, ha valaki számára nem szimpatikus, vele nem kompatibilis személyiségjegyekkel rendelkező emberrel kerül egy blokkba. A már meglévő kapcsolatok mellett, vagy azok hiányában, a lakótereken túl, az elsődleges ismerkedési lehetőségeket az egyetemi terek jelentik. Az órák és a kurzusok, a rájuk való készülődés a hallgatók idejének nagy részét kiteszi (főleg az orvostanhallgatók panaszkodtak túlterheltségre e téren), jelentős időt kell ugyanazokkal az emberekkel tölteniük. A szerencsés hallgatók a szaktársaik között is találhatnak a haveri viszonynál mélyebb barátságokat, de sokaknak más terekben is keresgélniük kell, ha szorosabb kapcsolatokat szeretnének kialakítani. A kötetlenebb, spontánabb, de még mindig szervezett, lehatárolt keretek között zajló ismerkedést teszik lehetővé az általam is többször látogatott, külföldi diákok számára szervezett, kisebb léptékű események és klubok. Ezekhez hasonlóan az egyetemen sportolási lehetőségek is rendelkezésre állnak, ahol szintén kötődnek barátságok. Mindezek mellett a dolgozó hallgatók a munkatársaik által is szoktak barátokat szerezni, Budapesten is, de volt olyan hallgató, aki hozzám hasonlóan utazás közben is kötött ismeretségeket, melyekből később barátság született. A már megszerzett barátságok pedig hólabda-szerűen épülnek tovább. Főként a hosszabb időt itt töltő hallgatók esetében jellemző, hogy az évek előrehaladtával összetett, sok „részből” felépülő, számos térrel rendelkező, azok mentén felépülő baráti hálózatokat alakítanak ki, melyekben egyaránt megtalálhatóak lazább és szorosabb kapcsolatok, melyek közös származáson és gondolkodásmódon, vagy pusztán kölcsönös szimpátián és interkulturális találkozásokon alapulnak.

Mindezek alapján a barátságot szintén az interkulturális tanulás részének, egy sajátos formájának tekintem. A barátságok kialakításához szükséges készségeket, főleg interkulturális kapcsolatok esetén sok hallgatónak el kell sajátítania, és fejlesztenie szükséges. Meg kell keresniük a számukra megfelelő tereket és viszonyokat, melyhez nemcsak a pécsi lehetőségeik felfedezése szükséges, hanem saját maguk, és igényeik ismerete is. Ha nem találnak könnyen megértő társakat, nyitottnak, és bátran kezdeményezőnek kell mutatkozniuk a magányosság elkerülésének érdekében. Egyúttal viszont úgy vélem, hogy a külföldi hallgatók barátkozási szokásai és lehetőségei, pontosabban, a Pécssett kötött (internacionális) barátaikkal együtt töltött, viszonylag szűkre szabott, előre lehatárolt idő és a magyar hallgatóktól, kortársaktól való izoláltságuk szintén erősíti az ittlétük köztesvilág jellegét. Hosszútávú pécsi tervek hiányában érthető módon nem érdekük és nem céljuk, hogy olyan mélyebb (helyhez kötő) kapcsolatokat alakítsanak ki, melyek megnehezítenék a tanulmányaik befejezte utáni továbblépésüket és költözésüket, ahogyan az sem, hogy olyan mértékben tegyék magukévá a lokális kulturális szokásokat és mentalitást, ami a saját, kultúrájukból és szocializációjukból eredő identitásuk gyökeresebb megváltozásával, elvesztésével járna. Inkább egy „harmadik” vagy köztes állapotot, vagy személyiségrészt kell találniuk, olyan készségeket és identitásrétegeket kell kialakítaniuk, melyek lehetővé teszik számukra a külföldön, idegen környezetben való sikeres életet, az otthonukhoz kötődő szálak elvágása, és az onnan hozott tulajdonságok, szokások (teljes) elhagyása nélkül. Az egyensúlyt nagyon nehéz megtalálni a saját kulturális identitások megtartása és az újabb, szükségszerű identitásrétegek felvétele, kialakítása között, főként abban az esetben, ha a hallgató még abban sem biztos, hogy a végzettsége megszerzése után hazafelé, vagy egy újabb ország felé indulna. A helyzetet szintén nehezíti, hogy kapcsolataik a tanulmányaik időtartalma alapján dinamikusan változnak, újra és újra búcsút kell mondaniuk néhány barátjuknak, és párhuzamosan újakat kell találniuk – ez, ahogyan dolgozatom korábbi részében is írtam, nehéz feladat, és van, hogy átmeneti sikertelenségekkel, újra és újra átélt magányossággal, kirekesztettségérzéssel, honvágygal jár, mely folyamatos alkalmazkodásra kényszeríti a maradókat, akiknek a kitartás, és a további tanulás marad, mint lehetőség hátra.

Zárásként

Dolgozatom során célom volt a pécsi külföldi hallgatók összetett és sokrétű tapasztalatának különböző, kiemelt aspektusokon keresztüli ismertetése. A különböző motivációkból Pécsre érkező hallgatók élményeinek és közérzetének meghatározó elemei a természeti környezet, az időjárás, a város épített struktúrája, térrendezése, a lakóhelyeik

komfortja, ahogyan a lokális társadalom és a magyar hallgatók hozzájuk való viszonyulása is. A magyar emberektől, hallgatóktól való viszonylagos izoláltságuk nehezítő körülmény számukra, gyakran panaszkodnak arra, hogy próbálkozásaik ellenére nehéz helyi kapcsolatokat teremteni, és ilyen formán is tapasztalatokat szerezni. A kívülállóság érzete, az otthoni családi, társadalmi kapcsolatok és közvetlen érintkezések hiánya is egyértelműen ráerősít az ember társaság és személyes kapcsolódások iránti szükségleteire, amit a hallgatók barátságok keresése, szociális hálók kiépítése által kezelnek. Az eddig tárgyalt interkulturális kihívások értelmezésében valós, összetett tanulási folyamatokat eredményeznek, és személyes változásokat indítanak a hallgatókban. Az új környezetből és új élethelyzetekből fakadó kihívások megoldása új képességek birtokába juttatja őket, saját megítélésük szerint is. A tényleges egyetemi tanulmányaik elvégzésével és a nyelvtudásuk fejlődésével párhuzamosan önállóbbakká, az életüket tekintve tudatosabbakká válnak, könnyebben alkalmazkodnak, fejlődik a problémamegoldó és kapcsolatépítési képességük, és ráébrednek, hogy mennyi ágenciával rendelkeznek az életük felett. A nemzetközi környezet (a pécsi és magyar keretek, illetve a külföldi hallgatótársaik) életre szóló élményeket és tapasztalatokat ad nekik. A hallgatók a nemzetközi, és egyben idegen környezet hatására, az őket érő behatások következtében más kultúrákat, viselkedésmódokat, vallásokat is megismernek, mely által – a saját kulturális szocializációjukhoz és tudáskészletükhöz való változó viszonyulással párhuzamosan, vagy épp a változás kiváltó okaként – világra nyitottabb, tájékozottabb és elmondásaik alapján gyakran empátikusabb emberekké válnak. Összességében a külföldön való tanulás kihívásainak vállalása által „világot látott”, tapasztaltabb emberekké válnak, ahogyan libanoni beszélgetőtársam is megfogalmazta:

„Elég jó [dolog, a külföldön való tanulás] ... egy módja annak, hogy kilépj a komfortzónádból. És annak, hogy legyen egy új kalandod. Úgy értem, mindannyian a saját országunkban élünk, a családukkal, és ismerünk mindent. Olyan érzés... mintha mindent ismernénk. Ez biztonságérzetet ad. De ha egyszer, ha egyszer kilépsz, és elmész valahova messzire a világban, és egy másik országban élhetsz, ahol teljesen más, mondjuk, helyi emberek élnek, más a kultúra, minden, ami csak eszedbe jut. Ez először is jót tesz neked, aztán a jövődnél. Hogy többet tudsz meg a világról, nem csak a saját országod létezik számodra, vagy több, mint a saját országod...hogy ott kell élned, és csak azért, hogy a saját országodat ismerd. Ha képes vagy kilépni a dobozodból, akkor képes vagy látni, megérteni, és nagyobb ismeretekkel rendelkezni a világról.”

Irodalom

Apor, Péter 2017

Szocialista migráció, posztkolonializmus és szolidaritás: Magyarország és az Európán kívüli migráció. In: antro-pólus, 2017. 2. évf. 2. szám, 26-44.

Barth, Fredrik

1995 Other Knowledge and Other Ways of Knowing. In: Journal of Anthropological Research, 1995. 51. évf. 1. szám, 65-68.

2002 An Anthropology of Knowledge. In: Current Anthropology, 2002. 43. évf. 1. szám, 1-18.

Bell, Sandra-Coleman, Simon 1999

The Anthropology of Friendship. Routledge, 1999.

Berács, József 2009

A felsőoktatás nemzetközivé válása. In: Felsőoktatási Műhely, 2009. 3. évf. 1. szám, 85-94.

Berács, József-Hubert, József-Nagy, Gábor 2009

A nemzetköziesítés folyamata a magyar felsőoktatásban. Bologna füzetek 3. Tempus Közalapítvány, Budapest, 2009.

Berács, József-Malota, Erzsébet-Zsótér, Boglárka 2011

A magyar felsőoktatás nemzetköziesedésének folyamata 2. Bologna füzetek 8. Tempus Közalapítvány, Budapest, 2011.

Beer, Bettina-Gardner, Don 2015

Friendship, Anthropology of. In: International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, szerk.: James D. Wright, Oxford:Elsevier, 2015. 425-431.

Bilecen, Başak 2014

International Student Mobility and Transnational Friendships. Palgrave Macmillan, 2014.

Brown, Lorraine 2009

The transformative power of the international sojourn. An ethnographic study of the international student experience. In: Annals of Tourism Research, 2009. 36. évf. 3. szám, 502-521.

Brown, Lorraine-Holloway, Immy 2008

The initial stage of the international sojourn: excitement or culture shock? In: British Journal of Guidance & Counselling, 2008. 36.évf. 1. szám, 33-49.

Choudaha, Rahul

2017a

Are International Students "Cash Cows"? In: International Higher Education, 2017. (Summer) 90. szám, 5-6.

2017b

Three waves of international student mobility (1999-2020). In: Studies in Higher Education, 2017. 42. évf. 5. szám, 825-832.

Choudaha, Rahul-Orosz, Kata-Chang, Li 2012

Not All International Students are the Same: Understanding Segments, Mapping Behavior. World Education Services, New York, 2012.

Cluett, Ronald 2002

From Cicero to Mohammed Atta: People, Politics, and Study Abroad. In: *The Interdisciplinary Journal of Study Abroad*, 2002. 8. évf. 1. szám, 17-39.

Derényi, András 2014

A felsőoktatás nemzetköziesítése: globális pillanatkép. In: *A mozgás tere. A magyar felsőoktatás és a nemzetközi mobilitási folyamatok*. Campus Hungary Tanulmánykötet 2014. szerk.: Veroszta Zsuzsanna, Balassi Intézet, Budapest, 2014.

Derényi, András-Lannert, Judit 2020

Internationalization in Hungarian higher education. Recent developments and factors of reaching better global visibility. In: *Hungarian Education Research Journal*, 2020. 10. évf. 4. szám, 346-369.

De Ridder-Symoens, Hilde 1991

Mobility (fejezet) In: *A History of the University in Europe*. szerk.: Walter Rüegg, Cambridge University Press, Cambridge, 1991. 280-304.

de Wit, Hans 2020

Internationalization of Higher Education: The Need for a More Ethical and Qualitative Approach. In: *Journal of International Students*, 2020. 10. évf. 1. szám, 1-4.

de Wit, Hans-Minaeva, Ekaterina-Wang, Lizhou 2022

International Student Recruitment and Mobility in Non-Anglophone Countries. Theories, Themes, and Patterns. Routledge, 2022.

Dutton, Edward 2011

The Significance of British Columbia to the Origins of the Concept of "Culture Shock". In: *BC Studies*, 2011. 171. szám, 111-129.

Perez-Encinasa, Adriana-Rodriguez-Pomadaa, Jesus-de Wit, Hans 2021

Factors influencing student mobility: a comparative European study. In: *Studies in Higher Education*, 2021. 46. évf. 12. szám, 2528-2541.

Farkas, Judit 2023

Környezet, antropológia. In: *Környezeti kérdések – közösségi válaszok*. Humán környezettudományi olvasókönyv, szerk.: Farkas Judit, L'Harmattan Kiadó, Budapest-Pécs, 2023. 125-145.

Földessy, Edina 2014

Az otthon látképe. In: *Vándorló tárgyak*. Tabula könyvek, szerk.: Árendás Zsuzsa-Szeljak György, Néprajzi Múzeum, Budapest, 2014.

Furnham, Adrian 2019

Culture Shock: A Review of the Literature for Practitioners. In: *Psychology*, 2019. 10. évf. 13. szám, 1832-1855.

Fülöp, Márta-Sebestyén, Nóra 2012

Being a student abroad: the sojourner experience: USA meets Hungary. In: *Intercultural Policies and Education*, szerk.: S. Goncalves-M.Carpenter, Peter Lang, 2012. 141-171.

Giddens, Anthony 2013

The Consequences of Modernity. Polity Press, Cambridge, 2013.

Hall, Edward T. 1980

- Rejtett dimenziók. Gondolat Kiadó, Budapest, 1980.
- Hettlage-Varjas, Andrea-Hettlage, Robert 1988
Kulturális köztesvilágok. Etnikumot alkotnak-e a vendégmunkások? In: Szociológiai Figyelő, 1988. 4. évf. 2. szám, 58-85.
- Iphofen, Ron 2021
Research Ethics in Ethnography/Anthropology. European Commission, 2021.
- Irwing, Rachel 2007
Culture shock: negotiating feelings in the field. In: Anthropology Matters Journal, 2007. 9. évf. 1. szám, 1-11.
- Johnson, Laura R.-Williams, Christina T. 2011
Why can't we be friends? Multicultural attitudes and friendships with international students. In: International Journal of Intercultural Relations, 2011. 35. évf. 1. szám, 41-48.
- Kim, Young Yun
2015 Sojourner Relationships. In: The International Encyclopedia of Interpersonal Communication, szerk.: Charles R. Berger-Michael E. Roloff, John Wiley & Sons, 2015. 1-10.
2017 Integrative Communication Theory of Cross-Cultural Adaptation. The International Encyclopedia of Interpersonal Communication, szerk.: Young Yun Kim-Kelly L. McKay-Semmler, John Wiley & Sons, 2017. 1-13.
- Kovács, István Vilmos-Tarrósy, István-Kovács, Krisztina 2015
A felsőoktatás nemzetköziesítése. Kézikönyv a felsőoktatás nemzetközi vezetői és koordinátorai számára. Tempus Közalapítvány, Budapest, 2015.
- L. Rédei, Mária 2019
A tanulmányi célú mozgás. Akadémiai doktori értekezés. REG-INFO KFT. Budapest, 2019.
- Maggio, Rodolfo 2014
The anthropology of storytelling and the storytelling of anthropology. In: Journal of Comparative Research in Anthropology and Sociology, 2014. 5. évf. 2. szám, 89-106.
- Maróti, Orsolya 2017
Semmiből világokat? 60 éves a Balassi Intézet, a magyar mint idegen nyelvi és származásnyelvi oktatás legtöbb hallgatót fogadó műhelye. In: THL2, 2017 1-2. szám, 29-45.
- M. Császár, Zsuzsa-Teperics, Károly-Köves, Kitti 2021
Nemzetközi hallgatói mobilitás a magyar felsőoktatásban. In: Modern Geográfia, 2021. 16. évf. 2. szám, 67-86.
- M. Császár, Zsuzsa-Wusching, Á. Tamás 2014
A Pécsi Tudományegyetem a külföldi hallgatók vonzásában. In: Területfejlesztés és Innováció, 2014. 8. évf. 1. szám, 10-21.
- Mucsi, Attila-Malota, Erzsébet-Török, Anna 2020
Kulturális sokk és pozitív szájreklám – a felsőoktatásban tanuló külföldi hallgatók körében. In: Vezetéstudomány, 2020. 51. évf. 2. szám, 23-31.
- Nguyen, Luu Lan Ahn 2019
A nemzetközi felsőoktatási mobilitás pszichológiai aspektusai. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2019.
- Nguyen, Luu Lan Ahn-Roszik-Volovik, Xénia 2020

- Nemzetközi hallgatók vizsgálata – a felsőoktatásban való boldogulás és az elégedettség komplexitása. In: *Alkalmazott Pszichológia*, 2020. 4. szám, 139-160.
- Nguyen, Luu Lan Ahn-Urbán, Róbert-Yerken, Aigerim 2022
Sociocultural Adaptation among University Students in Hungary: The Case of International Students from Post-Soviet Countries. In: *Journal of International Students*, 2022. 12. évf. 4. szám, 867-888.
- Oberg, Kalervo 1960
Cultural Shock: Adjustment to New Cultural Environments. In: *Practical Anthropology*, 1960. 7. szám, 177-182.
- Paine, Robert 1969
In Search of Friendship: An Exploratory Analysis in 'Middle-Class' Culture. In: *Man*, 1969. 4. évf. 4. szám, 505-525.
- Tarrósy, István-Solymári, Dániel 2021
Az 1960-as évek pragmatikus külpolitikájának hatása a magyar felsőoktatásra és a magyar-afrikai kapcsolatok fejlesztésére. A Pécsi Orvostudományi Egyetem szerepvállalása. In: *Felsőoktatási intézményeink külkapcsolatai a 20. században. A 2020. november 12-én tartott konferencia előadásai. szerk.: Lengvári István, PTE Egyetemi Levéltár, Pécs, 2021. 49-63.*
- Tong, Linh 2020
Higher education internationalization and diplomacy: Successes mixed with challenges. A case study of Hungary's Stipendium Hungaricum scholarship program. In: *Hungarian Education Research Journal*, 2020. 10. évf. 4. szám, 382-400.
- Toth, Cosmin 2014
Identity, small stories and interpretative repertoires in research interviews. An account of market researchers' discursive positioning strategies. In: *Journal of Comparative Research in Anthropology and Sociology*, 2014. 5. évf. 2. szám, 153-173.
- Torino, Gina C. et al. 2018
Microaggression Theory. Influence and Implications. John Wiley & Sons, 2018.
- Udvarhelyi, Éva Tessza 2007
Vándorok kultúrák között. Az interkulturális tanulásról külföldre készülő fiataloknak. Udvarhelyi Tessza Éva, Budapest, 2007.
- Vernon, Mark 2010
The Meaning of Friendship. Palgrave Macmillan, 2010.
- Wardhaugh, Roland 1995
Szociolingvisztika. Osiris-Századvég, Budapest, 1995.
- Yerken, Aigerim-Nguyen, Luu Lan Ahn 2022
A stepping stone to the "West": Academic adaptation of international students from post-Soviet countries in Hungary. In: *International Journal of Intercultural Relations*, 2022. 89. évf. 183-194.

Online források

Erasmus

<https://erasmus-plus.ec.europa.eu/hu> - 2024.01.16.

FIR-OSAP

<https://firststat.oh.gov.hu/intezmenyi-letszamstatisztika> - 2024.03.30.

ISSMA

<https://www.issma.net/> - 2024.01.16.

Központi Statisztikai Hivatal weboldala

<https://www.ksh.hu/> - 2024.01.17.

OECD Data

<https://data.oecd.org/students/international-student-mobility.htm> - 2024.01.15.

Oktatási Hivatal weboldala

<https://dari.oktatas.hu/firststat.index> - 2024.01.15.

Pécsi Tudományegyetem weboldala

<https://pte.hu/hu/egyetemunk/strategia> - 2024.01.15.

https://international.pte.hu/sites/international.pte.hu/files/doc/pte_strategia_v4.pdf - 2024.01.17.

Pécsi Tudományegyetem – angol nyelvű weboldal (University of Pécs, international website)

<https://international.pte.hu/international-relations/international-rankings> - 2024.01.15.

Study in Hungary

<https://studyinhungary.hu/> - 2024.03.30.

Tempus Közalapítvány weboldala

<https://tka.hu/nemzetkoziesites> - 2024.01.15.

<https://tka.hu/9/rolunk> - 2024.01.16.

UNESCO – Institute for Statistics

<https://uis.unesco.org/en/glossary-term/internationally-mobile-students> - 2024.01.15.

<https://uis.unesco.org/en/uis-student-flow> - 2024.01.15.

UNIV Pécs weboldala

https://univpecs.com/magazin/pecs_46_campusadvisor - 2024.01.15.